

Middelengebruik en voortijdig schoolverlaten

Twee onderzoeken naar de actuele en gepercipieerde rol van alcohol en cannabis in relatie tot spijsbelen, schoolprestaties, motivatie en uitval.

Tom ter Bogt

Maurice van Lieshout

Suzan Doornwaard

Yke Eijkemans

Dit rapport is tot stand gekomen met subsidies van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van het Onderwijs Cultuur en Wetenschappen

Universiteit Utrecht

Netherlands Institute of Mental Health and Addiction

Colofon

Onderzoekers

Tom ter Bogt
Maurice van Lieshout
Suzan Doornwaard
Yke Eijkemans

Financiering

Dit rapport is tot stand gekomen met subsidies van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van het Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.

Productie

Universiteit Utrecht en Trimbos-instituut
November 2009

© 2009, Trimbos-instituut, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Trimbos-instituut.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1 Alcohol- en cannabisgebruik als voorspellers van spijbelen, schoolprestaties en –motivatie	
1.1 Inleiding en doelstelling	3
1.2 Determinanten en correlaten van voortijdig schoolverlaten	5
1.3 Middelengebruik en schoolprestaties	9
1.3.1 <i>De prevalentie van alcohol- en cannabisgebruik</i>	9
1.3.2 <i>Fysieke en functionele schade ten gevolge van middelengebruik in de adolescentie</i>	13
1.3.3 <i>Alcohol en cannabisgebruik en schoolprestaties</i>	16
1.3.4 <i>Conclusies omtrent de effecten van alcohol- en cannabisgebruik</i>	19
1.4 Vraagstelling	20
1.5 Methode	21
1.5.1 <i>Steekproef en procedure</i>	21
1.5.2 <i>Meetinstrumenten</i>	21
1.6 Resultaten	26
1.6.1 <i>Correlatieanalyses</i>	26
1.6.2 <i>Multipele hiërarchische regressieanalyses</i>	28
1.6.2.1 <i>Spijbelen</i>	29
1.6.2.2 <i>Schoolprestaties</i>	31
1.6.2.3 <i>Schoolmotivatie</i>	33
1.6.2.4 <i>Andere achtergrondkenmerken en schoolproblemen</i>	35
1.7 Conclusie	37
1.8 Beperkingen van dit onderzoek	40
2 Schoolperceptie alcohol- en drugsgebruik in relatie tot spijbelen en schooluitval	
2.1 Inleiding	41
2.2 Opzet en uitvoering	41
2.3 Uitkomsten	42
2.3.1 <i>Het alcohol- en drugsgebruik van vmbo- en mbo- leerlingen</i>	42
2.3.2 <i>Alcohol- en drugsgebruik in relatie tot verzuim en schooluitval</i>	44
2.3.3 <i>Maatregelen om schooluitval terug te dringen</i>	45
2.3.4 <i>Maatregelen om middelengebruik tegen te gaan</i>	46
2.3.5 <i>Effecten van deze maatregelen</i>	48

2.3.6 <i>Behoeftte aan aanvullende maatregelen ter bestrijding van schooluitval</i>	48
2.4 Conclusie	50
Samenvatting	52
Literatuur	56

Voorwoord

Het voortijdig afbreken van een schoolcarrière is ongunstig voor de verdere loopbaan van de jongeren die dit treft. Niet alleen met betrekking tot de ontwikkeling van hun verdere werkende leven, ook persoonlijk en maatschappelijk zijn er risico's verbonden aan het voortijdig afbreken van school. Voortijdige schoolverlaters vinden niet alleen moeilijker aansluiting op de arbeidsmarkt, ook is hun gezondheid op latere leeftijd slechter en kampen zij vaker met psychosociale problemen. Maatschappelijk betekent de vroegtijdige uitstroom uit het onderwijs onderbenutting van het mogelijke potentieel aan arbeidskrachten. Niet alleen het Nederlandse schoolwezen wordt getroffen door vroegtijdig schoolverlaten, in veel andere Europese landen is dit probleem nog nijpender. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het terugdringen van voortijdig schoolverlaten een hoge prioriteit heeft en dat er in Europees verband afspraken gemaakt zijn om het percentage van voortijdig schoolverlaters terug te dringen tot maximaal 8% van alle schoolgaande jongeren.

Wie doeltreffende interventies wil plegen om een probleem op te lossen, zal eerst goed in kaart moeten brengen wat de causale factoren zijn die gerelateerd zijn aan dit probleem. In Nederland bestaat al veel onderzoek naar de antecedenten van vroegtijdig schoolverlaten. Echter, één veld van mogelijke oorzaken van vroegtijdig schoolverlaten is hier tot nu toe weinig onderzocht: alcohol- en cannabisgebruik. De laatste jaren is uit de wetenschappelijke literatuur steeds duidelijker geworden dat vroeg en frequent alcohol- en cannabisgebruik gerelateerd is aan ongunstige ontwikkelingsuitkomsten. Ook politiek en maatschappelijk begint steeds meer door te dringen dat veel drinken en blowen schadelijk kan zijn voor vooral jonge mensen.

Dit rapport voorziet in de kennislacune met betrekking tot de relatie tussen middelengebruik en uitval. In het eerste gedeelte van dit rapport worden kort de resultaten van een literatuurstudie op dit thema gepresenteerd. Verder is met behulp van kwantitatieve analyse van data uit een nationaal representatieve steekproef onder meer dan 5.000 de schoolgaande jongeren van 12-17 jaar oud, getracht te achterhalen in hoeverre alcohol- en druggebruik gerelateerd zijn aan de belangrijkste voorspellers van vroegtijdig schooluitval.

Het tweede, kwalitatieve gedeelte van dit rapport behelst interviews met docenten en zorgteamleden van vijf scholen in de Randstad. Zij zijn ondervraagd omtrent hun perceptie van de relatie tussen middelengebruik en schooluitval, en ook omtrent mogelijk werkzame initiatieven om uitval te voorkomen.

In deze dubbelstudie wordt beargumenteerd dat middelengebruik inderdaad een relevante antecedent van schooluitval is. Scholen hebben behoefte aan meer kennis en voorlichting in deze kwestie, en de ontwikkeling van concrete programma's om schooluitval in relatie tot middelengebruik te bestrijden. De onderzoekers hopen met deze studie een bijdrage te leveren aan de oplossing van een vraagstuk dat zowel persoonlijk – voor de vroege schoolverlaters - als maatschappelijk hoogst relevant is.

Deze verkenning kon alleen tot stand komen dankzij de medewerking van directies, zorgcoördinatoren, loopbaanbegeleiders en andere medewerkers van de door ons benaderde vmbo's en mbo-opleidingen. Naar hen allen gaat veel dank uit.

Tom ter Bogt
Victor Everhardt

1. Alcohol- en cannabisgebruik als voorspellers van spijbelen, schoolprestaties en -motivatie

1.1 Inleiding en doelstellingstelling

Niet alle Nederlandse scholieren sluiten hun loopbaan op school af met een diploma. Schoolverlaters zijn jonger dan 23 jaar en niet in bezit van een zogenaamde startkwalificatie, dat wil zeggen: een havo-, vwo- of mbo diploma op niveau 2. Jongeren die geen van deze opleidingen afronden en al meer dan vier weken geen onderwijs volgen worden aangemerkt als *voortijdige schoolverlaters* (Herweijer, 2008). Het ging in 2005/2006 om ongeveer 56.000 jongeren tussen 12 en 22 jaar (12,9% van het totale aantal schoolgaande jongeren). In het voorgezet onderwijs komt voortijdig schoolverlaten met name in het derde en vierde leerjaar van het vmbo voor, vooral in de basisberoepsgerichte leerweg. Ook de overgang van vmbo naar mbo is problematisch, vooral in de eerste twee leerjaren van het mbo vindt relatief veel uitval plaats, waarbij de verschillende richtingen onderscheiden uitvalpercentages kennen (Meng, Coenen, Ramaekers & Büchner, 2009; Centraal Planbureau, 2006; Wartenbergh et al., 2008).

In de landen van de Europese Unie ligt het gemiddelde percentage voortijdig schoolverlaters op 25%; het Nederlandse percentage van ongeveer 13% steekt daar dus gunstig bij af. Maar de consequenties van voortijdig schoolverlaten voor toetreding tot de arbeidsmarkt en voor de verdere loopbaan zijn serieus. Jongeren zonder startkwalificatie ondervinden ernstige hinder bij het vinden van werk en in de ontwikkeling van hun verdere loopbaan. Hoewel zo'n 70% van de eerdere voortijdig schoolverlaters later betaald werk verricht –voornamelijk in de handel, de industrie, de horeca en de bouw– beoordeelt bijna de helft van hen hun financiële situatie als (zeer) slecht (Wartenbergh et al., 2008). Verder bestaat het risico dat voortijdige uitvallers eerder in een sociaal isolement terecht komen en zich buiten de maatschappij voelen staan. Dat voortijdig schoolverlaten mogelijk langdurige consequenties kan hebben blijkt uit het gegeven dat het niet afronden van de opleiding vaak ook samen gaat met het hebben van een slechtere gezondheid op latere leeftijd. Zo blijkt uit Amerikaans onderzoek dat een gemiddelde 45-jarige die eerder uitviel een minder goede gezondheid heeft dan een 65-jarige met een *high school* diploma. Uitvallers hebben een levensverwachting die bijna een decennium korter is dan gediplomeerden (Gibbons, 2006).

Niet alleen voor de vroegtijdig schoolverlater persoonlijk, ook maatschappelijk is voortijdige uitval nadelig. De complexe hedendaagse economie heeft behoefte aan mensen met een goede scholing en dus aan een groter aantal gediplomeerden. Uitvallers van het (V)MBO lopen niet alleen de grootste risico's op de arbeidsmarkt, de arbeidsmarkt zelf kan verstoord worden door een relatief geringer aantal afgestudeerden dan mogelijk zou zijn geweest (Traag en Van der Velden, 2008). Het op grote schaal stoppen met de opleiding betekent een onderbenutting van de in Nederland aanwezige capaciteiten (Meng et al., 2009). Verder blijkt uit Amerikaans onderzoek dat personen met een diploma minder delicten plegen. Een stijging van het aantal niet-gediplomeerden leidt in ieder geval in de VS tot hogere kosten voor politie en justitie (American Youth Policy Forum, 2006).

Binnen de Europese Unie zijn beleidsdoelstellingen vastgesteld om het aantal schoolverlaters te verkleinen tot 8% van het totaal. In Nederland mogen in 2012 dan jaarlijks maximaal 35.000 leerlingen voortijdig stoppen met school (Herweijer, 2008; Meng et al., 2009; Ministerie van OC&W, 2006).

Het terugdringen van voortijdig schoolverlaten is een complex probleem. Om tot effectieve maatregelen te komen is het in eerste instantie van belang een goed overzicht te hebben van de factoren die kunnen leiden tot voortijdig schoolverlaten. Dit eerste hoofdstuk gaat verder met de beantwoording van de vraag welke factoren uit de literatuur naar voren komen als risicofactoren voor uitval. Een van de conclusies van deze review van de literatuur zal zijn dat veel bekend is, maar dat een set van mogelijke antecedenten tot nu toe weinig aandacht gekregen heeft: alcohol- en cannabisgebruik.

De eerste deelstudie heeft dan ook als onderwerp de relatie tussen middelengebruik en problemen op school. Uit de wetenschappelijke literatuur komt naar voren dat de drie zeer belangrijke en proximale voorspellers van latere schooluitval zijn: spijbelen, slechte schoolprestaties en een gebrekkige schoolmotivatie. Als er inderdaad een verband is tussen middelengebruik en spijbelen, schoolprestaties, -motivatie dan mag aangenomen worden dat middelengebruik zoal niet direct, dan toch in ieder geval indirect een risicofactor is voor schooluitval.

Bovendien wordt gecontroleerd voor andere factoren die al wel gerelateerd zijn aan schooluitval: gezinssituatie, sociaaleconomische status, kwaliteit van de relatie met ouders, omgang met peers en middelengebruik van peers. Niet alleen kan daarmee nagegaan worden in hoeverre er verband is tussen het gebruik van alcohol en cannabis en spijbelen, schoolprestaties en -motivatie, ook kan nagaan worden in hoeverre het

mogelijke verband tussen middelengebruik en voorspellers van schooluitval *uniek* is. Met andere woorden: blijft het verband tussen middelengebruik en spijbelen, schoolprestaties en –motivatie bestaan wanneer gecontroleerd wordt voor de invloed van andere factoren die ook in verband gebracht zijn met een moeizame schoolcarrière? Van alcohol- en middelengebruik kan verondersteld worden dat het onderdeel is van een uitgebreider risicovollere adolescente leefstijl of -omgeving. Het is dan ook van belang na te gaan of een leefstijl of sociale context die al deze facetten kent, gerelateerd is aan vroegtijdig schoolverlaten, én of alcohol- en cannabisgebruik ook wanneer zij daarin verweven zijn nog een eigen, toegevoegde voorspellende waarde hebben. Verder zijn er verschillen in middelengebruik, schoolprestaties en -houding tussen jongens en meisjes en tussen jongeren met een verschillende opleiding of etnische achtergrond. Ook deze verschillen komen in dit onderzoek aan bod als factoren die het verband tussen middelengebruik en school kunnen veranderen.

Het doel van dit eerste onderzoeksgedeelte is dan ook om na te gaan of:

- *alcohol- en cannabisgebruik gerelateerd zijn aan spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie*
- *of de eventueel gevonden verbanden blijven gelden wanneer gecontroleerd wordt voor de invloed van andere sociale context- of leefstijlfactoren die ook gerelateerd zijn aan spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie*
- *of voor jongeren met een verschillende achtergrond (sekse, opleidingsniveau, etniciteit) eventuele verbanden tussen middelengebruik en schoolvariabelen hetzelfde of verschillend zijn.*

1.2 Determinanten en correlaten van voortijdig schoolverlaten

Er bestaat al een grote hoeveelheid wetenschappelijk onderzoek naar de *achtergrondkenmerken* van voortijdig schoolverlaters. In Nederland zelf zijn er belangrijke recente overzichtsstudies verschenen van de hand van bijvoorbeeld Herweijer (2008), Meng en zijn collega's (2009) en Traag en Van der Velden (2008). Daarin komen zowel sociale, persoons- als schoolgebonden factoren naar voren die voortijdig schoolverlaten in de hand werken. Hieronder volgt een kort overzicht van milieu-, school- en persoonskenmerken die samengaan met of kunnen resulteren in voortijdig schoolverlaten.

Sociale achtergrond factoren

Verstedelijking is een factor die voortijdig schoolverlaten in de hand werkt. Verstedelijkte gebieden kennen meer wijken waarin problemen zich opstapelen en waar ook sociale controle verzwakt is. In dit type omgeving wordt schoolverlaten minder opgemerkt en vinden schoolverlaters in leeftijdsgenoten voor wie dit ook geldt een sociaal milieu waarin zij gemakkelijk kunnen opgaan (Herweijer, 2008; Van der Werf, Lubbers & Kuyper, 2002). Verder wijst een aantal onderzoeken uit dat *opleidingsniveau* en *sociaaleconomische status* een belangrijke rol spelen. Leerlingen waarvan de ouders laag opgeleid zijn of een lage sociaaleconomische status hebben, verlaten hun opleiding vaker zonder diploma (Alexander, Entwisle & Kabbani, 2001; Rumberger, 1983). Traag en Van der Velden (2008) onderstrepen het belang van *cultureel en sociaal kapitaal* in de familie. De afwezigheid daarvan werkt negatief uit op de schoolcarrière. Ouders met belangstelling voor kennis en de wil om hun kinderen een goede scholing te geven, die de school en leerkrachten goed weten te vinden, hun kinderen motiveren tot leren en op de hoogte zijn van hun vorderingen, slagen er vaker in hun kinderen te behoeden voor voortijdig schoolverlaten. Deze kenmerken van ouders komen vaker voor onder ouders met een hogere sociaaleconomische status of onder hen die zelf meer scholing hebben. Vooral in families met veel kinderen en in eenoudergezinnen kan de aandacht van ouders soms gering zijn, wat schooluitval kan bevorderen.

Etniciteit

In verschillende eerdere onderzoeken zijn er voor wat betreft de factor *etniciteit* verschillende resultaten gevonden. Een aantal onderzoeken vond dat jongeren die behoren tot een etnische minderheid, en vooral de jongens onder hen, een grotere kans hebben op voortijdig schoolverlaten (De Wit & Dekkers, 1997; Marks & Fleming, 1999; Rumberger, 1995). Ook Herweijer (2008) concludeert dat leerlingen uit minderheidsgroepen vaker uitvallen dan hun autochtone leeftijdgenoten. Vooral de eerste generatie allochtonen, Antillianen en Arubanen en overige niet-westerse allochtone jongeren zouden een hoger risico op schoolverlaten lopen. Daar staat tegenover dat onderzoek van Traag & Van der Velden (2008) in het vmbo geen significant resultaat laat zien voor wat betreft een groter uitvalsrisico van scholieren die behoren tot etnische minderheden, wanneer tenminste gecontroleerd wordt voor sociale klasse en opleiding van de ouders. Zij rapporteren dat jongeren uit etnische minderheden minder uitval vertonen bij het behalen van een vmbo diploma dan autochtone leeftijdgenoten. Een verklaring daarvoor kan zijn dat deze studenten sterker gemotiveerd zijn dan hun

autochtone klasgenoten. Wellicht compenseren zij hun vaak lagere sociaaleconomische achtergrond door een grotere motivatie en een positievere schoolperceptie.

Persoonsfactoren

Tot de belangrijkste *persoonsgebonden* factoren die samengaan met vroegtijdig schoolverlaten behoort op de eerste plaats de *seks* van de persoon in kwestie. In recent Nederlands onderzoek is geconstateerd dat jongens een hogere kans hebben op schooluitval dan meisjes. Dit wordt wel gerelateerd aan het feit dat jongens minder motivatie voor school hebben en ook vaker externaliserend probleemgedrag vertonen, beide factoren die een gemakkelijke schoolcarrière in de weg zitten (Herweijer, 2008; Traag & Van der Velden, 2008). Een andere mogelijke oorzaak van schooluitval die hierop aansluit wordt genoemd door Westenberg en collega's (2009). Het betreft de relatieve *onrijpheid* van jongeren, die terug te voeren is op het feit dat bepaalde delen van de hersenen die betrokken zijn bij zelfstandig werken en keuzes maken in de adolescentie nog niet volgroeid zijn. Hierdoor ontstaat een discrepantie tussen de competenties van de jongeren en wat er van hen verwacht wordt. Het Nederlandse onderwijssysteem wordt gekenmerkt door zelfstandig werken en keuzes maken met betrekking tot de loopbaan door middel van profiel- en studiekeuze. Om op die manier te kunnen functioneren zijn vaardigheden nodig die nog niet bij alle adolescenten, en speciaal bij jongens, voldoende ontwikkeld zijn. Vooral jongeren die relatief traag zijn in hun fysieke groei zouden dus meer moeite met school hebben.

Andere belangrijke individuele voorspellers van schoolsucces zijn *intelligentie* en, al genoemd, *schoolmotivatie*. Voortijdig schoolverlaters blijken minder intelligent te zijn en minder goed te scoren op toetsen dan leeftijdgenoten die dezelfde opleiding wel afmaken (Alexander et al., 2001; Audas & Willms, 2001; Cairns, Cairns & Neckerman, 1989; Ensminger & Slusarcick, 1992). Bovendien zijn zij die hun opleiding niet succesvol afronden minder gemotiveerd om goede schoolprestaties te leveren en hebben zij de neiging minder gelukkig te zijn in de schoolomgeving dan hun medeleerlingen (Alexander, Entwistle & Horsey, 1997; Audas & Willms, 2001; Hofman, 1993). Dit effect van cognitieve capaciteiten en schoolmotivatie op uitval is volgens Traag en Van der Velden (2008) voor jongens groter dan voor meisjes.

Schoolperceptie, schoolmotivatie en schoolprestaties blijken sterk samen te hangen. Uitvallers zijn niet per se minder intelligent. Het zijn ook vaak leerlingen die wel beschikken over de cognitieve capaciteiten om de opleiding te volgen, maar waarbij de motivatie daartoe ontbreekt. Daarbij hebben zij vaak een aversie tegen school, die zich ontwikkelt tot het punt dat zij zich niet meer kunnen identificeren met de school en dus

stoppen met hun opleiding. Het is daarom belangrijk om te zorgen dat (vooral) leerlingen die slecht presteren zich thuis blijven voelen op school (Traag & Van der Velden, 2008).

Schoolfactoren

Een derde set van factoren die van invloed is op schoolverlaten ligt dan ook in de *school* zelf (Bryck & Thum, 1989). Onderzoek van Hardre en Reeve (2003) wijst uit dat een autonomie-ondersteunend *schoolklimaat* van positieve invloed is op de variabelen motivatie en ervaren competentie. Deze twee variabelen zijn op hun beurt voorspellers van voortijdig schoolverlaten. Ook Meng en collega's (2008) concluderen dat scholen die als uitdagend gezien worden door de leerlingen, waar hoge eisen gesteld worden en waar leerlingen docenten kennen, meer gemotiveerde leerlingen en minder schooluitval kennen.

Er is ook het een en ander bekend over de motieven die schoolverlaters zelf naar voren brengen voor hun keuze het onderwijs te verlaten. In de studentenmonitor mbo van 2007 worden *persoonlijke omstandigheden* (27%), *ongenoegen met de gang van zaken op de opleiding* (21%) en *een verkeerde studiekeuze* (20%) genoemd. Vaak gaat het echter om een combinatie van verschillende factoren die ertoe leidt dat jongeren hun diploma niet halen (Wartenbergh et al., 2008). Ook Meng en collega's (2008) noemen deze factoren. Zij wijzen er verder op dat voor allochtone meisjes de combinatie van verantwoordelijkheden in de ouderlijke huishouding en hun eigen opleiding moeilijk kan zijn; vooral allochtone leerlingen worden ook nogal eens geplaagd door financiële problemen die een verdere opleiding in de weg zitten. Voor een klein deel van de voortijdige schoolverlaters geldt dat de arbeidsmarkt wenkt ("vroegpluk"), met name voor diegenen die een opleiding volgen die dicht tegen een later beroep aanligt.

Kennelly en Monrad (2007) hebben een grote hoeveelheid research aan een meta-analyse onderworpen, en zij komen tot de conclusie dat er drie belangrijke *markers* zijn voor het voortijdig verlaten van de opleiding. Ten eerste zijn *schoolprestaties* een belangrijke indicator: het niet overgaan naar het volgende leerjaar –doubleren– in zowel het basisonderwijs als in de eerste drie klassen van het voortgezet onderwijs, en het halen van onvoldoende resultaten voor kernvakken –bij voorbeeld: taal, wiskunde– op de middelbare school. Ten tweede: een grote mate van *absentie* op school. Leerlingen die minder dan 80% van de tijd aanwezig zijn of vijf weken missen lopen een groter risico op schooluitval. De derde belangrijke voorspeller van schooluitval is gebrekkige *schoolmotivatie*. In het kort, vooral slechte schoolprestaties, spijbelen en een gebrekkige schoolmotivatie zijn de belangrijkste eerste tekenen van mogelijke latere schooluitval.

1.3 Middelengebruik en schoolprestaties

Een risicofactor die in het kader van schooluitval in Nederlands onderzoek tot nu toe weinig expliciete aandacht heeft gekregen is alcohol- en cannabisgebruik.

Middelengebruik geldt in algemene zin als een versterker of antecedent van probleemgedrag. Onderzoek heeft al aangetoond dat vroeg, frequent en zwaar alcoholgebruik negatieve effecten heeft op de fysieke ontwikkeling van de hersenen en daarmee ook op de cognitieve ontwikkeling van jongeren (reviews: Boelema, Ter Bogt, Van den Eijnden & Verdurmen, 2009; Verdurmen et al., 2005). Het ligt daarom voor de hand om na te gaan in hoeverre middelengebruik van invloed is op slechte leerprestaties, schoolverzuim en schooluitval. Uit buitenlandse reviews spreekt al wel een verband tussen middelengebruik en schoolprestaties en –drop out (zie onder).

1.3.1 De prevalentie van alcohol- en cannabisgebruik

Jongeren in Nederland drinken in vergelijking met leeftijdgenoten in andere Europese landen al vroeg veel alcohol: 43% van de Nederlandse jongens van 15 jaar geeft aan elke week alcohol te drinken. Dat is een van de hoogste gemeten percentages van Europa (Currie et al., 2008; Hibell et al., 2004). Wat betreft het cannabisgebruik zijn de verschillen met omliggende landen minder opzienbarend (Ter Bogt, Schmid, Gabhainn, Fotiou & Vollebergh, 2006).

Het middelengebruik van de Nederlandse jeugd wordt sinds 1988 systematisch bijgehouden. Vooral in de jaren negentig was er sprake van een toename in de prevalentie van alcoholgebruik en dronkenschap, sinds 2003 lijkt deze tendens gekenterd, vooral onder jongere adolescenten. Dat neemt niet weg dat alcoholgebruik ook onder jongeren die wettelijk nog niet de leeftijd hebben om te mogen drinken vrij gewoon is. Uit het meest recente Peilonderzoek (Monshouwer et al., 2008) blijkt dat in dat jaar 79% van alle middelbare scholieren tussen 12 en 18 jaar zegt ooit alcohol gedronken te hebben. Onder de 12-jarigen is dat 56%, een percentage dat oploopt tot maar liefst 93% van de 16-jarigen (Tabel 1). Van diezelfde groep drinkt 78% maandelijks, verschillen tussen jongens en meisjes zijn er hierbij nauwelijks (Tabel 2). Nederlandse jongeren beginnen niet alleen relatief jong met drinken, wanneer zij drinken, drinken zij ook snel veel. Uit het Peilonderzoek blijkt dat onder 16-jarigen bingedrinken –het drinken van vijf of meer glazen bij een gelegenheid- veel voorkomt: 59 % van die 16-jarigen (jongens 65%, meisjes 54%) zegt minstens een keer per maand die hoeveelheid alcohol te consumeren (Tabel 3) (Monshouwer et al., 2008).

Het zal niet verbazen dat ook jeugdige dronkenschap een veelvoorkomend verschijnsel is. Voor de groep van weer 16-jarigen meldt 42% (jongens 46%, meisjes 38%) in de laatste maand dronken geweest te zijn. In diezelfde groep van 16-jarigen geeft van de jongens 17% aan in het weekeinde 11-20 glazen te drinken en 18% zelfs 21 glazen of meer. Voor de meisjes liggen de vergelijkbare percentages op 13 en 4% (Tabel 4) (Monshouwer et al., 2008).

Tabel 1. Life Time prevalentie alcohol naar leeftijd en geslacht (% , betrouwbaarheidsinterval)

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	%	95% BI		%	95% BI		%	95% BI	
12 jaar	63.2	58.6	67.5	48.2	42.6	53.8	55.7	52.0	59.3
13 jaar	68.6	64.6	72.4	63.7	59.5	67.6	66.1	63.3	68.9
14 jaar	82.3	78.9	85.2	79.2	74.0	83.7	80.8	77.2	83.9
15 jaar	89.1	86.2	91.4	89.6	87.2	91.7	89.4	87.2	91.2
16 jaar	94.4	91.6	96.3	91.8	88.4	94.2	93.1	90.9	94.8
17-18 jr	96.1	93.5	97.7	94.5	90.8	96.8	95.4	93.6	96.8
Tot VO	81.3	79.0	83.4	76.5	73.6	79.2	79.0	76.6	81.1

Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

Tabel 2. Maandprevalentie van alcoholgebruik naar leeftijd en geslacht (% , betrouwbaarheidsinterval)

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	%	95% BI		%	95% BI		%	95% BI	
12 jaar	19.6	15.0	25.0	12.7	9.6	16.7	16.1	13.1	19.6
13 jaar	27.4	23.9	31.1	26.9	23.3	30.8	27.1	24.4	30.0
14 jaar	44.3	39.6	49.2	48.0	42.4	53.6	46.1	41.8	50.6
15 jaar	68.0	64.0	71.7	67.3	62.4	71.8	67.6	64.1	71.0
16 jaar	80.3	75.7	84.2	75.2	70.1	79.6	77.7	74.3	80.8
17-18 jr	86.4	80.9	90.5	82.4	75.7	87.6	84.8	80.1	88.5
Tot VO	52.0	48.2	55.8	48.9	45.0	52.9	50.5	46.9	54.1

Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

Tabel 3. Bingedrinken alcohol naar leeftijd en geslacht (% , betrouwbaarheidsinterval)

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	%	95% BI		%	95% BI		%	95% BI	
12 jaar	10.2	7.5	13.8	6.7	4.4	9.9	8.4	6.4	11.1
13 jaar	17.2	14.2	20.7	13.3	10.4	16.9	15.3	12.9	17.9
14 jaar	26.0	21.8	30.8	32.0	26.5	38.0	28.9	24.6	33.7
15 jaar	50.2	45.7	54.7	47.2	42.3	52.2	48.7	45.0	52.4
16 jaar	64.7	59.7	69.5	53.6	48.2	59.0	59.2	55.2	63.1
17-18 jr	77.4	71.0	82.7	61.7	54.2	68.7	71.1	65.3	76.3
Tot VO	38.1	34.6	41.7	32.9	29.6	36.4	35.6	32.4	38.8

¹Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

Tabel 4. Hoeveelheid glazen per weekeinde naar leeftijd en geslacht (%)

	Jongens					Meisjes				
	0	1-4	5 -10	11-20	21 of meer	0	1-4	5 -10	11-20	21 of meer
12 jaar	87.3	11.6	0.9	0.2	0	91.3	7.0	1.3	0	0.4
13 jaar	78.1	16.2	3.4	1.8	0.6	77.0	18.5	3.1	1.4	0
14 jaar	60.0	25.5	9.4	3.4	1.7	55.5	27.6	11.1	3.6	2.1
15 jaar	34.2	26.8	18.0	12.4	8.7	34.2	32.9	20.2	8.1	4.7
16 jaar	22.5	22.6	20.2	17.0	17.7	24.3	34.0	24.9	12.6	4.2
17-18 jr	17.3	12.8	23.6	25.9	20.5	17.0	31.3	28.8	16.2	6.7
Tot VO	53.0	20.0	11.6	8.6	6.8	54.2	24.7	12.9	5.7	2.5

¹Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

Alcoholgebruik komt onder alle opleidingsniveaus voor, waarbij vooral havo-scholieren nog net meer drinken dan jongeren met een andere achtergrond. Jongeren met een Turkse of Marokkaanse achtergrond, en de meisjes nog minder dan de jongens, drinken veel minder vaak alcohol dan autochtone jongeren (Monshouwer et al., 2008).

In het kort: Nederlandse jongeren drinken vroeg, vaak en veel. De overgrote meerderheid drinkt, en onder de gehele populatie van middelbare scholieren is er een substantiële minderheid die ieder weekeinde zeer veel drinkt; het betreft ongeveer een vijfde van de jongens van 16 en een twintigste van alle meisjes van 16.

Uit dezelfde reeks Peilonderzoeken blijkt dat het cannabisgebruik onder Nederlandse jongeren van 12-18 jaar sinds 1988 ook sterk gestegen is. Vooral de late jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig laten hogere life-time- en maandprevalenties van cannabisgebruik zien. Toch is, in vergelijking tot andere landen in West-Europa, het cannabisgebruik in Nederland niet hoog. Naburige landen als Duitsland, Frankrijk en de UK kennen meer regelmatige gebruikers (Ter Bogt et al., 2006). In 1996 piekt het cannabisgebruik en sindsdien is sprake van een (lichte) daling. In 2007 zegt 17% van alle scholieren (12-18 jaar) wel eens cannabis gebruikt te hebben. Onder 12-jarigen is blowen nog zeldzaam (2,3%), maar onder 16-jarigen blijkt een substantiële minderheid wel eens gebruikt te hebben (30%) (Tabel 5). De groep van maandelijkse gebruikers is onder 16-jarigen 14% van het totaal; voor jongens en meisjes zijn deze getallen respectievelijk 15% en 12%, wat aangeeft dat er kleine sekseverschillen zijn in gebruik (Tabel 6). Een kleine groep van de jongeren van diezelfde leeftijd gebruikt regelmatig of vaak cannabis. Het totaal percentage 16-jarige jongens dat 3-10 keer per maand gebruikt ligt op 5%, en ongeveer 3% gebruikt 10 keer of vaker. Voor meisjes in dezelfde leeftijdscategorie liggen deze percentages op respectievelijk 4% en 1% (Tabel 7). Het spreekt voor zich dat wanneer alleen naar gebruikers gekeken wordt deze percentages hoger liggen. Zo blowt van alle cannabis gebruikende jongens van 16 jaar 18% vaker

dan 10 keer per maand, onder meisjes van dezelfde leeftijd is dat 5% (Monshouwer et al. 2008).

Voor de gehele groep van 12-18 jaar geldt dat er kleine verschillen zijn tussen de opleidingsniveaus, ongeveer 8% van de vmbo scholieren gebruikt maandelijks tegen 6% van de vwo-scholieren. Weer is opvallend dat het gebruik van cannabis veel lager ligt onder scholieren met een Turkse en vooral Marokkaanse achtergrond, en ook met betrekking tot cannabis zijn het de meisjes onder hen die het minst gebruiken (Monshouwer et al., 2008).

In het kort: Er bestaat een kleine groep van vooral jongeren in hun midden-adolescentie die regelmatig of vaak blowt. Onder 16-jarige jongens is die groep maximaal ongeveer 8% van het totaal, voor 16-jarige meisjes maximaal 5%. Onder de deelgroep van blowende jongens is deze groep maximaal 48% groot, onder gebruikende meisjes 38%. Voor vooral jongens geldt dus dat wie eenmaal cannabis gebruikt dat frequent regelmatig of vaak doet.

Tabel 5. *Life Time prevalentie cannabis naar leeftijd en geslacht (% , betrouwbaarheidsinterval)*

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	%	95% BI		%	95% BI		%	95% BI	
12 jaar	3.1	1.9	5.0	1.6	0.8	3.1	2.3	1.6	3.4
13 jaar	5.5	3.7	8.2	4.2	3.0	5.9	4.9	3.8	6.3
14 jaar	12.6	10.0	15.7	12.3	9.6	15.6	12.4	10.2	15.0
15 jaar	24.3	20.8	28.3	19.4	15.7	23.8	21.9	18.7	25.4
16 jaar	33.7	29.4	38.2	26.7	22.8	31.1	30.2	26.9	33.7
17-18 jr	51.6	43.3	59.7	30.5	23.3	38.7	43.1	36.0	50.5
Tot VO	19.3	17.0	21.9	13.9	12.1	16.0	16.7	14.8	18.7

¹Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

Tabel 6. *Maandprevalentie cannabis naar leeftijd en geslacht (% , betrouwbaarheidsinterval)*

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	%	95% BI		%	95% BI		%	95% BI	
12 jaar	1.2	0.5	2.8	0.0	0.0	0.0	0.6	0.2	1.4
13 jaar	2.4	1.4	4.3	2.0	1.3	3.2	2.2	1.5	3.2
14 jaar	6.5	4.8	8.8	6.2	4.4	8.8	6.4	4.9	8.3
15 jaar	13.5	10.7	16.9	9.8	7.1	13.4	11.6	9.2	14.6
16 jaar	15.3	12.4	18.7	11.6	9.1	14.7	13.5	11.3	16.0
17-18 jr	28.2	22.2	35.1	9.5	6.5	13.7	20.7	16.0	26.3
Tot VO	9.9	8.4	11.6	6.2	5.1	7.4	8.1	6.9	9.3

¹Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

Tabel 7. aantal keren cannabisgebruik afgelopen maand (%)

	Jongens				Meisjes			
	0 keer	1-2 keer	3-10 keer	> 10 keer	0 keer	1-2 keer	3-10 keer	>10 keer
12 jaar	98.8	0.8	0	0.4	100	0	0	0
13 jaar	97.6	1.4	0.8	0.2	98.0	1.5	0.6	0
14 jaar	93.5	3.1	2.6	0.8	93.8	4.3	1.7	0.2
15 jaar	86.6	5.4	5.8	2.3	90.2	5.6	3.1	1.2
16 jaar	84.7	7.7	4.9	2.7	88.4	7.2	3.9	0.6
17-18 jr	71.8	12.5	9.3	6.4	90.5	5.3	3.1	1.1
Tot VO	90.1	4.5	3.5	1.8	93.8	3.8	1.9	0.5

¹Tot en met 16 jaar zijn de cijfers representatief voor Nederlandse jongeren, door meer leerjaren op havo en vwo bestaat de groep 17-18 jarigen voornamelijk uit deze hogere schoolniveaus (zie H2, tabel 2.3)

1.3.2 Fysieke en functionele schade ten gevolge van middelengebruik in de adolescentie

Onderzoek wijst uit dat een matige consumptie van alcohol en cannabis over het algemeen geen probleemgedrag indiceert. Matige gebruikers zijn vaak zelfs beter aangepast en socialer dan jongeren die niet, of juist veel gebruiken (Engels & Ter Bogt, 2001). Het vroeg beginnen met alcohol en cannabis en een regelmatig en zwaar gebruik, worden echter sterk in verband gebracht met verschillende problemen: internaliserende problemen zoals angst en depressie, externaliserende problemen zoals agressie en delinquentie, en denk- en aandachtsproblemen en slechtere schoolprestaties. (voor Nederland onder meer Monshouwer, Van Dorsselaer, Verdurmen, Ter Bogt & Vollebergh, 2006; Verdurmen et al., 2006).

Een mogelijke verklaring voor de link tussen middelengebruik en problemen is te vinden in recente literatuur naar alcoholgebruik en de ontwikkeling van de adolescentie hersenstructuur. Verdurmen et al. (2006) en Boelema et al. (2009) hebben een groot aantal studies op een rij gezet en daaruit blijkt onder meer het volgende. Tijdens de adolescentie vinden in de hersenen belangrijke ontwikkelingen plaats. De hersenen ontwikkelen door tot zeker het vierentwintigste levensjaar. De hersenen van jonge mensen blijken, juist omdat zij nog in ontwikkeling zijn, extra kwetsbaar voor de invloed van alcohol. Er zijn aanwijzingen dat zwaar drinken op jonge leeftijd de opbouw en specialisatie van de hersenen en hersendelen in de periode van groei remt, en activiteit in bepaalde gedeelten van de hersenen vermindert.

Uit de gereviewde dierstudies blijkt dat een hoge alcoholconsumptie en binge-drinken van invloed zijn op de fysieke samenstelling en het functioneren van hersenen in de groei. Experimenten waarbij aan menselijke respondenten hoge doses alcohol worden toegediend zijn natuurlijk niet mogelijk. Maar wanneer de resultaten van proeven met ratten, die in een aantal opzichten een vergelijkbare hersenstructuur hebben, vertaald

worden naar mensen dan moet de conclusie getrokken worden dat zwaar drinken op jonge leeftijd fysieke veranderingen in de hersenen tot gevolg kan hebben, met functionele achterstanden tot gevolg. Deze kunnen jongeren beperken in hun vermogen tot leren.

Boelema et al. (2009) geven aan dat het probleem met studies onder mensen is, dat niet eenduidig vaststaat of alcoholgebruik inderdaad in causale zin gerelateerd is aan fysieke veranderingen van de hersenen. Veel humaan onderzoek is cross-sectioneel van aard en vergelijkt jongeren die een geschiedenis van zwaar alcoholmisbruik hebben met jongeren die niet of nauwelijks drinken. Omdat meerdere metingen ontbreken wordt hierbij niet duidelijk of de geconstateerde fysieke en functionele ontwikkelingsstoornissen bij drinkers niet al bestonden voordat jongeren begonnen met drinken. Verder is in een aantal onderzoeken naar de effecten van alcoholgebruik slechts in beperkte mate rekening gehouden met andere mogelijke risicofactoren die zowel aan alcoholgebruik als de effecten daarvan ten grondslag kunnen liggen. Ook dat maakt de interpretatie van de gevonden effecten in causale zin moeilijk. Ten slotte, hoewel Nederlandse jongeren fors drinken is er bij de overgrote meerderheid (nog) geen sprake van alcoholafhankelijkheid. Om deze reden moet voorzichtigheid worden betracht bij het generaliseren van conclusies uit studies met adolescenten die extreem zwaar drinken. Ook is nog niet duidelijk wat de grenswaarden van schadelijk alcoholgebruik zijn. Met andere woorden: er is nog niet vastgesteld bij welke dosis alcohol bij verschillende typen menselijke respondenten, onderscheiden naar leeftijd en geslacht, negatieve effecten optreden.

In de reviews van Verdurmen et al. (2006) en Boelema et al. (2009) worden alle reserves op een rij gezet. Hoewel het beeld van de relatie tussen alcoholgebruik, hersenschade en mogelijke fysieke en functionele schade in het spoor daarvan dus nog niet helemaal scherp is, worden door Boelema en haar co-auteurs de volgende conclusies getrokken:

- "Uit alle beschikbare onderzoek naar mensen en dieren komt naar voren dat er een toename is van het risico op hersenbeschadiging en functieverlies bij fors alcoholgebruik op jonge leeftijd."
- "Jongeren met alcoholafhankelijkheid scoren in vergelijking tot niet-drinkende jongeren slechter op een aantal cognitieve taken. Talig vermogen, aandacht, leren, geheugen en ruimtelijk inzicht blijven achter. Zij geven bovendien blijk van een slechter prospectief geheugen en zijn minder in staat subtiele veranderingen te detecteren in de symmetrie van gezichten. Ook met betrekking tot deze onderzoeken kan niet uitgesloten worden dat de gevonden verschillen al bestonden voordat deze jongeren begonnen te drinken. Toch laten de resultaten de conclusie toe dat zwaar drinken op jonge leeftijd functionele achterstanden tot gevolg kan hebben, die

jongeren kunnen hinderen in de alledaagse omgang met anderen en in hun vermogen tot leren. Zwaar drinken kan dan ook negatieve effecten hebben voor het functioneren op school."

- "Uit Nederlands onderzoek naar alcoholgebruik van de jeugd blijkt steeds weer dat wanneer jongeren beginnen te drinken, zij snel vaak en veel drinken. Terwijl, in ieder geval uit dierstudies, blijkt dat fors drinken en bingedrinken wanneer hersenen nog in ontwikkeling zijn, schadelijk is. Op basis van de wetenschappelijke literatuur komen wij dan ook tot de aanbeveling dat zolang hersenen zich ontwikkelen, jonge mensen voorzichtig moeten zijn met alcohol en niet of zo weinig mogelijk moeten drinken."

De literatuur naar de fysieke schade van cannabisgebruik is minder uitgebreid dan die van alcoholgebruik. Het is niet duidelijk of en in hoeverre cannabis neurotoxisch is voor mensen. Het staat niet vast of cannabisgebruik fysieke schade toebrengt die in directe relatie staat tot verminderd leervermogen, aandacht of andere cognitieve processen. Dierproeven met ratten hebben wel laten zien dat toediening van hoge doses van de cannabis leidt tot veranderingen in de structuur van de hippocampus, een hersengedeelte dat betrokken is bij leren en herinneren. (Landfield, Cadwallader & Vinsant, 1988) Onderzoek van Matochik en collega's (2005) lijkt aan te geven dat ook de hippocampi van menselijke zware gebruikers verschillend zijn van niet-gebruikers. In ander recent onderzoek waarin hersenactiviteit van proefpersonen onder invloed van cannabis werd gescand, blijkt dat het gebruik van de drug inderdaad gepaard gaat aan veranderingen in hersenactiviteit. Deze veranderingen zijn echter moeilijk te interpreteren (De Laar, 2008). Gebruik kan er toe leiden dat bij het vervullen van bepaalde cognitieve of aandachtstaken andere hersengebieden worden aangesproken door mensen/respondenten die onder invloed zijn versus niet-gebruikers/respondenten (Schweinsburg et al., 2008). Nestor en zijn collegae (2008) lieten zien dat bij cannabisgebruikers het hippocampale gebied anders functioneert dan bij niet gebruikers. Zij veronderstellen dat precies deze verschillen verantwoordelijk zijn voor de slechtere leer en geheugenprestaties van cannabisgebruikers.

Het is volstrekt evident dat cannabisgebruik op korte termijn significante effecten heeft op het cognitieve functioneren van mensen. Tot de directe effecten van blowen behoren een lagere reactiesnelheid, geringer visueel-spatieel concentratievermogen, aandachtsproblemen en verminderd geheugen (bij voorbeeld Hunault et al., 2009). De langetermijneffecten van cannabisgebruik op cognitief functioneren zijn onderwerp van debat. Als er al effecten zijn, dan zijn die waarschijnlijk beperkt tot sommige domeinen van het cognitieve functioneren, en de meeste gevonden effecten zijn waarschijnlijk reversieel. Dat wil zeggen dat na een bepaalde periode van niet-gebruik de functies terugkeren op hun oude niveau. Het kan ook zijn dat adolescenten gevoeliger zijn voor de potentieel chronische effecten van cannabis dan volwassenen. Uit dierproeven blijkt

dat adolescente exemplaren die blootgesteld werden aan zeer hoge doses cannabis langdurig verminderd cognitief functioneerden. Of deze resultaten generaliseerbaar zijn naar mensen is niet duidelijk, omdat zelfs zware gebruikers vrijwel nooit aan de doses worden blootgesteld die in de dierexperimenten werden gebruikt (Schneider, 2008; Schweinsburg et al., 2008).

1.3.3 Alcohol- en cannabisgebruik en schoolprestaties

Er bestaat inmiddels een respectabele traditie aan onderzoek naar het verband tussen middelengebruik en schoolprestaties en –loopbaan. Recentelijk verschenen van de hand van verschillende onderzoekers Dewey (1999), Macleod et al., (2004) Townsend, Flisher en King (2007) reviews omtrent deze verbanden. In 2008 werd door een aantal onderzoekers van de grote Amerikaanse 'Monitoring the Future'-studie een overzichtswerk gepubliceerd met daarin, naast een overzicht van eerder onderzoek, ook nieuw onderzoek waarin het verband tussen middelengebruik en schoolprestaties verder is gedetailleerd (Bachman et al., 2008). In de onderstaande tekst worden de belangrijkste resultaten uit deze overzichtsstudies op een rij gezet.

Schoolprestaties blijken zelf relatief stabiel gedurende de adolescentie. Verschillende studies laten zien dat schoolprestaties in de vroege adolescentie voorspellend zijn voor het bereikte eindniveau in de jonge volwassenheid (Chen & Kaplan, 2003; Maggs, Frome, Eccles & Barber 1997). Slechte schoolprestaties en problemen met school op jonge leeftijd kunnen bijdragen aan een zelfbeeld waarin aspiraties met betrekking tot het gewenste eindniveau omlaag worden bijgesteld. Al voordat jonge mensen beginnen te experimenteren met roken, drinken of cannabis hebben zij een zelfbeeld dat negatiever of positiever is met betrekking tot hun schoolse vaardigheden. In de adolescentie wordt de relatie tussen die negatievere of positievere schoolse aspiraties en middelengebruik zichtbaar, waarbij jongeren die (denken dat zij) het minder goed (kunnen) doen op school eerder en vaker roken, drinken en blowen (Bachman et al., 2008).

Alcohol

Zowel Dewey (1999), Townsend et al. (2007) en Bachman et al. (2008) concluderen in hun overzichtsstudies dat alcoholgebruik gerelateerd is aan problemen op en met school. Specifieker, in cross-sectionele en longitudinale studies is een relatie gevonden tussen enerzijds alcoholgebruik en anderzijds lagere schoolprestaties, spijbelen en drop out op de middelbare school. Jongeren die veel drinken zijn vaak minder gemotiveerd op school en hebben lagere schoolse aspiraties. Drinkende jongeren belanden ook minder vaak in het vervolgonderwijs na de middelbare school, of doen het in dat vervolgonderwijs minder goed. Vroeg en zwaar gebruik vormen speciale risico's met betrekking tot

schoolprestaties. Omgekeerd, ook tussen school drop-out en latere problemen met alcohol is een verband gevonden.

De schadelijkheid van (frequent) alcoholgebruik in relatie tot problemen op school is wel zeer leeftijdsafhankelijk. Bachman et al. (2008) laten zien dat jonge mensen die gedurende hun adolescentie jaren eerder en vaker drinken het op school slechter doen en de school ook vaker verlaten zonder een diploma. In de late adolescentie en jongvolwassenheid draaien de rollen om: de grootse drinkers zijn dan te vinden onder jongeren die zijn gaan studeren. Gedurende hun studentenjaren halen hoogopgeleiden hun "achterstand" in, in ieder geval in de VS. Toch blijkt ook dat een tijdelijke associatie. Onder de vroege twintigers nemen studerende een uitzonderingspositie in; zij drinken het meest. Maar onder de late twintigers is het verband tussen alcoholgebruik en niveau waarop het onderwijs afgerond is wederom negatief, dat wil zeggen dat het weer de lager geschoolden zijn die het meest drinken. De relatie tussen alcoholgebruik en schoolprestaties is dus sterk leeftijds- en contextafhankelijk.

In een aantal studies verdwijnt het verband tussen alcohol en schoolproblemen wanneer gecontroleerd is voor relevante controlevariabelen, ook wel *confouders* genoemd. Dit impliceert dat alcoholgebruik samengaat met andere factoren die ook, en in de zelfde richting, gerelateerd zijn aan problemen op school (Townsend et al., 2007).

Alcoholgebruik, en met name de zwaardere varianten, gaat vaak samen met roken en het gebruik van andere drugs. Jongeren die veel drinken zijn eerder geneigd kicks te zoeken –sensation seeking- en komen vaker uit gezinnen waarin ouders weinig weet hebben van het middelengebruik van hun kinderen en/of daar niet tegen optreden. Drinkers zitten verder vaak in vriendengroepen waar meer gedronken wordt. Het is dit hele patroon van middelengebruik in een risicovolle persoonsgebonden of sociale context dat gerelateerd is aan grotere problemen op school. Bachman et al. (2008) concluderen dat alcoholmisbruik onderdeel is van een meer omvattend Problem Behavior Syndrome, een concept dat voor het eerst door Jessor en Jessor (1977) omschreven werd. Wij komen hieronder nog op die inbedding van alcoholgebruik terug.

Cannabis

Dewey beschreef in haar review uit 1999 dat druggebruik, en meer in het bijzonder cannabisgebruik, negatief gerelateerd is aan schoolprestaties. In een aantal studies werd gevonden dat experimenteel of incidenteel gebruik niet resulteert in lagere schoolprestaties, maar dat het vooral de zware gebruikers zijn die minder presteren. Niet alleen doen cannabisgebruikende scholieren het slechter op school en zijn zij vaker afwezig door spijbelen, ook hun verwachtingen en aspiraties met betrekking tot het

behaalde eindniveau zijn lager. Datzelfde geldt ook voor hun werkhouding.

Cannabisgebruikers lopen dan ook een hoger risico op schooluitval. Overigens zijn slechte schoolprestaties in een aantal studies op hun beurt weer een voorspeller van later gebruik van cannabis en andere drugs. Ook Townsend et al. (2007) en Macleod et al. (2004) rapporteren in hun overzichtsstudies naar (longitudinale) verbanden tussen cannabisgebruik en schoolprestaties dat er een systematisch verband is tussen (vroeg) cannabisgebruik, lagere schoolprestaties, spijbelen en het niveau van het behaalde diploma.

Een belangrijke rol spelen naar alle waarschijnlijkheid de leeftijd waarop jonge mensen beginnen met cannabis, en het feit of zij al of niet van experimenteren met cannabis naar frequent gebruik opschuiven. Bachman et al. (2008) rapporteren in hun overzicht dat jonge mensen die de school zonder diploma verlaten gedurende de adolescentie vaker cannabis gebruiken dan jongeren die de school met een diploma afsluiten. Gedurende hun middelbare schooltijd gebruiken de academisch meest succesvolle mensen het minst vaak cannabis. Het is opvallend dat verschillen tussen de groepen kleiner worden naarmate zij de volwassenheid naderen. Cannabisgebruik is dus vooral in de vroege adolescentie een indicator voor mogelijke latere problemen op school. Eenmaal volwassen lijkt cannabisgebruik er minder toe te doen.

In een zeer recent Australisch onderzoek werd gevonden dat starten met cannabis gedurende de middelbare school periode is gelinkt aan het eerder van schoolgaan en drop-out. Hoe eerder jongeren beginnen met cannabis, hoe hoger het risico (Van Ours & Williams, 2009). In een ander recent Frans onderzoek vonden Legleye et al. (2009) echter dat niet zozeer vroeg gebruik problemen met school indiceert, maar het feit of (vroeg) experimenteren overgaat in frequent gebruik. Dit patroon van ontwikkeling van cannabisgebruik lijkt voor meisjes nog riskanter te zijn dan voor jongens. Jonge mensen die af en toe cannabis gebruiken, zelfs wanneer zij daar vroeg mee beginnen, doen het op school niet slechter dan scholieren die nooit gebruikt hebben. Dit laat omverlet dat vroeg beginnen het risico met zich meebrengt dat jonge mensen inderdaad meer gaan gebruiken. In die zin is experimenteren met cannabis natuurlijk niet aan te raden, want wie eenmaal veel gebruikt loopt het risico op slechte schoolprestaties en uitval.

Hoewel in de meeste studies naar dit onderwerp systematische verbanden tussen cannabisgebruik en schoolvariabelen zijn aangetoond, is een waarschuwing wederom op zijn plaats. In een aantal studies worden geen verbanden gevonden en daar waar die er wel zijn, betreft het over het algemeen tamelijk zwakke verbanden. Wanneer in studies gecontroleerd is voor de invloed van confounders zoals sociale context, psychologische

problemen en anti-sociaal gedrag, dan blijkt het resterende verband tussen cannabisgebruik en schoolse prestaties meestal substantieel kleiner (Dewey, 1999; Macleod, 2004, Bachman et al., 2008). Dit impliceert dat cannabisgebruik, net als alcoholgebruik, ingebed is in een patroon van andere risicofactoren die ook een negatieve invloed hebben op schoolprestaties en het uiteindelijk behaalde schoolniveau. Uit de meerderheid van de studies waarin de verhouding tussen cannabisgebruik en schoolvariabelen centraal staat, wordt ook niet duidelijk wat oorzaak en gevolg is. Sommige studies modelleren cannabisgebruik als een voorspeller van (slechte) schoolprestaties, in andere worden schoolprestaties juist als voorspellers van het gebruik van cannabis en andere drugsstudies ingezet (Dewey, 1999). In een aantal studies is gevonden dat cannabisgebruik vooraf gaat aan slechtere schoolprestaties en ook is er een dosisrespons relatie gevonden -meer cannabis gebruik is geassocieerd met slechtere prestaties- maar die twee voorwaarden zijn niet voldoende om inderdaad van een causaal verband te kunnen spreken. Met name is onhelder in hoeverre psychosociale problemen gevolg of oorzaak –of beiden- zijn van cannabisgebruik (Macleod et al. (2004).

1.3.4. Conclusies omtrent de effecten van alcohol- en cannabisgebruik

Ten eerste, nogmaals, de richting van het verband tussen middelengebruik en schoolprestaties is uit veel onderzoek moeilijk herleidbaar. Het is mogelijk dat vroeg en frequent middelengebruik leidt tot latere problemen op school. Het is evenzeer mogelijk dat vroege problemen op school juist leiden tot vroeger en frequenter middelengebruik. Bachman et al. (2008) concluderen in hun laatste hoofdstuk van hun overzichtswerk, dat er vooralsnog geen stevig bewijs is voor een causale relatie tussen het gebruik van alcohol en/of cannabis en schoolproblemen. Ten tweede, Macleod et al. (2004) en Townsend en haar collega's (2007) wijzen erop dat in veel studies sprake is van vertekening door selectie. Wanneer bijvoorbeeld in studies jonge mensen gerekruteerd zijn uit een risicovolle sociale context of met een risicovol persoonsprofiel, dan zijn de resultaten niet zo maar generaliseerbaar naar de hele populatie van adolescenten. Ten derde, in slechts weinig studies is goed gecontroleerd voor alle mogelijke confounders, terwijl de resultaten van veel studies er wel op wijzen dat die confounders er toe doen. Het verband tussen middelengebruik en schoolproblemen wordt minder pregnant door toevoeging van andere risicofactoren aan de modellen. Zowel alcoholgebruik als cannabisgebruik zijn vaak onderdeel van een meer omvattend Problem Behavior Syndrome (Jessor & Jessor 1977)

Samenvattend: Uit onderzoek rijst het beeld dat met name vroeg en zwaar gebruik van alcohol en cannabis, of een overgang van experimenteel naar zwaar gebruik, de sterkste

indicatoren zijn van verminderde schoolprestatie, spijbelen en drop-out. Middelengebruik is vaak onderdeel van een breder leefpatroon met ook andere risicofactoren die in relatie staan tot problemen op school.

1.4 Vraagstelling

Deze eerste deelstudie heeft als onderwerp de relatie tussen middelengebruik en problemen op school. In de dataset die voor de analyse van dat probleem ter beschikking stond, de Health Behaviour in School-aged Children uit 2005-06 (Van Dorsselaer, Zeijl, Van den Eeckhout, Ter Bogt & Vollebergh 2007), was geen maat aanwezig voor schooluitval. Dat laat zich vanzelfsprekend verklaren uit de aard van deze dataset: HBSC is een scholierenstudie, dat wil zeggen onder jongeren die *wel* naar school gaan. Toch is analyse van HBSC relevant. Het betreft relatief jonge mensen, 12-17 jarigen, die naar school gaan, en waarvan sommigen een groter risico lopen op latere uitval dan anderen. Uit de wetenschappelijke literatuur komt naar voren dat de drie zeer belangrijke en proximale voorspellers van latere schooluitval zijn: spijbelen, slechte schoolprestaties en een gebrekkige schoolmotivatie (zie pagina 8). Juist op die punten bevat HBSC relevante maten. Als er inderdaad een verband is tussen middelengebruik en spijbelen, schoolprestaties, -motivatie dan mag aangenomen worden dat middelengebruik zoal niet direct, dan toch in ieder geval indirect een risicofactor is voor schooluitval.

Bovendien bevat HBSC maten voor andere factoren die al gerelateerd zijn aan schooluitval: gezinssituatie, sociaaleconomische status, kwaliteit van de relatie met ouders, omgang met peers en middelengebruik van peers. In de analyses wordt gecontroleerd voor de invloed van deze confounders om na te gaan in hoeverre het verband tussen middelengebruik, spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie uniek is.

De eerste twee onderzoeksvragen in dit hoofdstuk zijn daarmee:

VRAAG 1. Zijn alcohol- en cannabisgebruik gerelateerd aan spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie?

VRAAG 2. In hoeverre zijn alcohol- en cannabisgebruik van voorspellende waarde voor spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie wanneer gecontroleerd wordt voor de invloed van andere sociale context of leefstijlfactoren die ook gerelateerd zijn aan spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie?

Jongens en meisjes vertonen verschillend Respondenten waren tussen de 12 en 17 jaar oud, met een gemiddelde leeftijd van 14.35 jaar ($SD = 1.30$). De steekproef bestond voor 50.3% uit jongens. 82.0% van de respondenten had een Nederlandse of Westerse nationaliteit, 5.2% was Marokkaans, 4.0% was van Turkse afkomst, 4.1% was Surinaams of middelengebruik en doen het ook verschillend op school; verder zijn er naar leeftijd en opleidingsniveau verschillen in schoolvariabelen en middelengebruik (Ter Bogt, HBSC 2005). Dit leidt tot de volgende derde onderzoeksvraag:

VRAAG 3. *Wordt het verband tussen enerzijds alcohol- en cannabisgebruik en anderzijds spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie, gemodereerd door sekse, leeftijd en opleidingsniveau?*

1.5 Methode

1.5.1 Steekproef en procedure

Data voor deze deelstudie komen uit de HBSC 2005 studie (Van Dorsselaer et al., 2007). Deze studie bevatte een steekproef van 5.514 jongeren afkomstig van 64 scholen van het Voortgezet Onderwijs in verschillende gemeenten in Nederland. Antilliaans en 4.3% was van overige niet-Westerse afkomst. Ruim de helft (57.1%) van de steekproef volgde een vmbo opleiding (praktijk, theoretisch of gemengd), de overige 42.9% volgde een havo opleiding of hoger. 78.8% van de respondenten groeide op binnen een intact gezin. De 64 scholen werden bezocht door medewerkers van het Trimbos-instituut. De vragenlijsten werden klassikaal ingevuld en de medewerkers konden vragen beantwoorden wanneer de leerlingen op onduidelijkheden stuitten. Details omtrent steekproeftrekking en procedure zijn te vinden in Van Dorselaer et al. (2007).

1.5.2 Meetinstrumenten

Achtergrond

Naast sekse, leeftijd, etniciteit, opleidingsniveau (vmbo versus hoger) en gezinssamenstelling (volledig oorspronkelijk gezin versus onvolledig oorspronkelijk gezin) werden de volgende achtergrondfactoren in de analyse opgenomen.

Stedelijkheidsgraad van de woonplaats van de respondenten werd bepaald aan de hand van de postcode van de respondenten en CBS-gegevens over het stedelijkheidsniveau van gemeenten in Nederland. Stedelijkheidsgraad varieerde van zeer weinig stedelijk (dorp) tot zeer sterk stedelijk (zeer grote stad).

Sociaaleconomische status. Adolescenten werd gevraagd in hoeverre zij een eigen kamer hadden, hoeveel computers er in huis aanwezig waren, of de familie beschikte over een

auto en op vakantie ging. Daarnaast werd aan jongeren gevraagd een inschatting te maken over hoe rijk hun gezin was. Jongeren weten vaak niet veel van het werk of de sociale positie van hun ouders. Deze zogenaamde *Family Affluence Scale* is een redelijk goed instrument gebleken om sociaal economische status onder jongeren te meten. De interne consistentie van deze schaal was Cronbach's $\alpha = .55$.

Aanraking met politie werd gemeten met de vraag 'Ben jij de laatste 12 maanden ondervraagd door de politie omdat je iets gedaan zou hebben wat niet mag?'. Antwoordmogelijkheden waren helemaal niet, 1 keer, 2 keer en meer dan 2 keer.

Middelengebruik

Alcoholgebruik werd gemeten met de vraag 'Hoe vaak heb je een alcoholhoudende drank gedronken in de laatste 4 weken?'. Respondenten konden deze vraag beantwoorden door het aantal gelegenheden, zoals een feestje, uitgaan of een avond thuis, aan te kruisen dat zij alcohol hadden gedronken (nooit, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11-19, 20-39, 40 keer of vaker).

Dronkenschap werd gemeten met de vraag 'Heb je ooit zoveel alcohol gebruikt dat je echt dronken was?'. Antwoordmogelijkheden waren nooit, 1 keer, 2 of 3 keer, 4-10 keer en meer dan 10 keer.

Cannabisgebruik werd gemeten met de vraag 'Hoe vaak heb je wiet (marihuana) of hasj gebruikt in de laatste 4 weken?'. Antwoordmogelijkheden waren nooit, 1 of 2 keer, 3-5 keer, 6-9 keer, 10-19 keer, 20-39 keer en 40 keer of vaker.

Ouders

De mate van controle door ouders (monitoring) meet een belangrijk aspect van de ouder-kind relatie en is relevant voor de mate waarin kinderen middelen gebruiken. Deze factor werd gemeten aan de hand van de gemiddelde schaalscore op de vragen 'Hoeveel weet je moeder respectievelijk je vader van de volgende dingen: 1) wie je vrienden zijn; 2) waar je je geld aan uitgeeft; 3) waar je bent na schooltijd; 4) waar je naar toe gaat als je uitgaat en 5) wat je doet in je vrije tijd?'. De antwoordmogelijkheden van deze vragen (zij weten veel, zij weten weinig, zij weten niets) werden hergecodeerd zodat een hoge score een hoge mate van monitoring reflecteerde. De interne consistentie van deze schaal was Cronbach's $\alpha = .86$.

Peers

De volgende factoren werden verondersteld de peercontext van de respondenten te meten.

Het *aantal avonden met peers* werd gemeten met de vraag 'Hoeveel avonden per week ben je, ergens anders dan thuis, samen met vrienden of vriendinnen?'.
Antwoordmogelijkheden varieerden van 0 tot 7 avonden per week.

Alcoholgebruik van peers werd gemeten aan de hand van de gemiddelde schaalscore op de vragen 'Hoeveel van je klasgenoten denk je dat elke week alcohol drinken, minstens één keer per week?' en 'Hoeveel van je klasgenoten denk je dat dronken worden?'.
Antwoordmogelijkheden waren niemand, een paar, de helft, de meesten en allemaal. De interne consistentie van deze schaal was $\alpha = .78$.

Cannabisgebruik van peers werd gemeten met de vraag 'Hoeveel van je klasgenoten denk je dat wiet/hasj gebruiken?' De antwoordmogelijkheden van deze vraag waren dezelfde als beschreven bij alcoholgebruik van peers.

School

Als proximale voorspellers van schooluitval werden de volgende factoren gemeten.

Spijbelen werd gemeten met de vraag 'Hoeveel uren heb je de afgelopen 4 weken gespijbeld?'. Respondenten konden deze vraag beantwoorden door het juiste aantal uren aan te kruisen (0, 1, 2, 3 of 4, 5 of 6, 7 of meer).

Schoolprestaties werden gemeten met de vraag 'Hoe beoordeelt jouw leraar/lerares volgens jou je schoolprestaties in vergelijking met je klasgenoten?'. De antwoordmogelijkheden van deze vraag (heel goed, goed, gemiddeld, minder dan gemiddeld) werden hergecodeerd zodat een hoge score goede schoolprestaties reflecteerde.

Schoolmotivatie werd gemeten met de vraag 'Wat vind je op dit moment van school?'. De antwoordmogelijkheden van deze vraag (heel leuk, een beetje leuk, niet zo leuk en helemaal niet leuk) werden hergecodeerd zodat een hoge score een hoge schoolmotivatie reflecteerde.

Naast deze proximale voorspellers van schooluitval werden enkele controlefactoren in de analyse opgenomen die de persoonlijke ervaring met school van de respondenten meten.

Het *schoolklimaat met betrekking tot klasgenoten* werd gemeten aan de hand van de gemiddelde schaalscore op de stellingen 'Mijn klasgenoten vinden het fijn bij elkaar te zijn', 'De meeste klasgenoten zijn vriendelijk en hulpvaardig' en 'Andere klasgenoten accepteren me zoals ik ben'. De antwoordmogelijkheden van deze stellingen (helemaal mee eens, mee eens, niet mee eens maar ook niet mee oneens, niet mee eens, helemaal niet mee eens) werden hergecodeerd zodat een hoge score een goed klimaat reflecteerde. De interne consistentie van deze schaal was $\alpha = .72$.

Het *schoolklimaat met betrekking tot leerkrachten* werd gemeten aan de hand van de gemiddelde schaalscore op de stellingen 'Onze leraren/leraressen behandelen ons eerlijk' en 'De meeste leraren/leraressen op mijn school zijn aardig'. De antwoordmogelijkheden van deze stellingen werden hergecodeerd zoals beschreven bij het klimaat met klasgenoten. De interne consistentie van deze schaal was $\alpha = .72$.

Moeite met school werd gemeten aan de hand van de gemiddelde schaalscore op de vraag 'Hoe erg voel je je onder druk staan door het schoolwerk dat je moet doen?' (helemaal niet, een beetje, nogal veel, veel) en de stellingen 'Ik heb moeite met mijn schoolwerk' en 'Ik word moe van mijn schoolwerk'. De antwoordmogelijkheden van deze twee stellingen (helemaal mee eens, mee eens, niet mee eens maar ook niet mee oneens, niet mee eens, helemaal niet mee eens) werden omgepoold teneinde alle items in dezelfde richting te stellen. De interne consistentie van deze schaal was $\alpha = .68$.

Plan voor analyse

De data voor deze deelstudie werden in twee stappen geanalyseerd. Om de samenhang tussen alcohol- en cannabisgebruik en de proximale voorspellers van schooluitval te beschrijven werden allereerst correlatieanalyses uitgevoerd. Om de *uniciteit* van de relatie tussen alcohol- en cannabisgebruik en de voorspellers van schooluitval te analyseren werden daarnaast multipale hiërarchische regressieanalyses uitgevoerd. Met deze statistische analysemethode kan de bijdrage van een bepaald kenmerk onderzocht worden onder constanthouding van andere factoren in de analyse. Met andere woorden, in de analyses werd gecontroleerd voor de mogelijke invloed van een set van andere factoren die uit de literatuur naar voren komen als gerelateerd aan schooluitval.

De unieke relaties tussen alcohol- en cannabisgebruik en de proximale voorspellers van voortijdig schoolverlaten werden met drie modellen onderzocht, waarbij aan ieder model extra factoren werden toegevoegd. Het eerste model bevatte enkel de maten voor middelengebruik als voorspellers van problemen met school: alcoholgebruik,

dronkenschap en cannabisgebruik. In het tweede model werd de invloed van middelengebruik gecontroleerd voor sekse, leeftijd en opleidingsniveau. Daarnaast werden interactietermen tussen middelengebruik en deze achtergrondvariabelen toegevoegd. Zo zijn de differentiële effecten van middelengebruik op schooluitval voor jongens en meisjes, en voor respondenten van verschillende leeftijden en opleidingsniveaus in beeld gebracht. In het derde model werden de overige achtergrondfactoren (stedelijkheidsgraad, gezinssamenstelling, sociaaleconomische status, etniciteit en aanraking met politie) en factoren uit de ouderlijke- (monitoring door ouders), peer- (aantal avonden met peers, alcohol- en cannabisgebruik van peers) en schoolcontext (klimaat met betrekking tot klasgenoten en leerkrachten, moeite met school en de overige proximale voorspellers van schooluitval) aan het tweede model toegevoegd. Alle analyses werden uitgevoerd in SPSS 16.0 voor Windows.

De data waarop deze studie gebaseerd zijn hebben een hiërarchische structuur: leerlingen in klassen in scholen. Leerlingen uit dezelfde klassen delen bepaalde kenmerken met elkaar, bijvoorbeeld omdat zij les krijgen op hetzelfde niveau. Dit kan leiden tot clustering van de data. Deze clustering beperkt zich niet tot de klassen, want ook deze klassen delen kenmerken met elkaar, bijvoorbeeld omdat zij tot dezelfde school behoren en dus dezelfde stedelijkheidsgraad kennen. Om een antwoord te krijgen op de vraag of bepaalde klas- of schoolfactoren een rol spelen in voortijdig schoolverlaten, worden deze kenmerken aan leerlingen toegekend. Door dit proces van disaggregatie (het toekennen van de waarde van een kenmerk op een hoger niveau aan elk individu) wordt echter niet voldaan aan de assumptie waarmee de betrouwbaarheid van een statistische test staat of valt, namelijk dat observaties onderling onafhankelijk moeten zijn. Dit gebrek aan onafhankelijke observaties heeft tot gevolg dat mogelijke verschillen tussen leerlingen te snel als significant beoordeeld worden.

Om te corrigeren voor de potentiële meervoudige clustereffecten, werd in eerste instantie besloten om gebruik te maken van multilevel analyse. Deze statistische methode laat toe dat metingen op verschillende niveaus (het schoolniveau, het klasniveau en het individuniveau) apart *en* gelijktijdig worden opgenomen in de analyses, wat de onafhankelijkheid van de observaties en zo de betrouwbaarheid van de statistische test ten goede komt. Echter, wil multilevel analyse een zinvolle analysemethode zijn, dan moet aan tenminste twee voorwaarden voldaan worden. Allereerst dient zich voldoende variantie op hogere niveaus voor te doen, dat wil zeggen dat de verschillen tussen klassen en scholen met betrekking tot een bepaalde uitkomst substantieel moeten zijn. Daarnaast moeten er factoren in de analyse opgenomen worden die deze verschillen kunnen verklaren. Aan deze voorwaarden werd niet voldaan in de data voor deze

deelniveau. Multilevel-analyses lieten zien dat gemiddeld slechts 8.8% van de variantie in de proximale voorspellers van schooluitval op het klasniveau lag, terwijl op het schoolniveau helemaal geen significante variantie werd geïdentificeerd. Bovendien richtte het model voor deze deelstudie zich, met uitzondering van de factoren schoolniveau en stedelijkheidsgraad, op individuele kenmerken die voortijdig schoolverlaten voorspellen. Om deze reden is besloten de data niet verder met multilevel technieken te analyseren, maar reguliere regressiemethodes te gebruiken voor het opsporen van verbanden tussen middelengebruik en problemen op school.

1.6 Resultaten

1.6.1 Correlatieanalyses

Tabel 1 toont de tweezijdige Pearson productmoment correlaties tussen alcohol- en cannabisgebruik en de proximale voorspellers van schooluitval naar sekse, leeftijd en opleidingsniveau.

De correlatiecoëfficiënten in de eerste kolom laten zien dat alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik alle significant positief samenhangen met spijbelen: een hogere mate van middelengebruik is geassocieerd met frequenter spijbelen. Er zijn kleine verschillen in de sterkte van deze samenhang, maar het algemene beeld is dat voor zowel jongens als meisjes, jongere en oudere scholieren en voor hoger en lager opgeleiden er een significant positief verband is tussen middelengebruik en spijbelen.

Inspectie van de correlatiecoëfficiënten in de tweede kolom laat zien dat middelengebruik significant negatief samenhangt met schoolprestaties: een hogere mate van alcohol- en cannabisgebruik en frequente dronkenschap zijn geassocieerd met lagere schoolprestaties. Deze verbanden zijn nagenoeg gelijk voor jongens en meisjes, en ook naar leeftijd en opleidingsniveau zijn de verschillen in de sterkte van de verbanden gering.

De correlatiecoëfficiënten in de derde kolom laten zien dat middelengebruik significant negatief samenhangt met schoolmotivatie: een hogere mate van alcohol- en cannabisgebruik en frequente dronkenschap zijn geassocieerd met een lagere schoolmotivatie. Weer zijn de verschillen in sterkte van deze verbanden tussen de verschillende onderscheiden groepen relatief klein.

Bij de interpretatie van significante correlatiecoëfficiënten moet rekening gehouden worden met het feit dat significantie afhankelijk is van steekproefgrootte. Kleine associaties krijgen eerder een significante status toegekend wanneer zij gemeten zijn in een grote steekproef dan wanneer zij gemeten zijn in een beperkte steekproef. Hierom is het van belang de effectgrootte van de gevonden associaties in acht te nemen. Effectgrootte is een maat van substantieel verschil. Een correlatie van ten minste .10 wordt doorgaans als zwak ('small') beschouwd, een correlatie van ten minste .30 wordt als middelsterk ('medium') beschouwd, en een correlatie van ten minste .50 wordt als sterk ('large') beschouwd (Cohen, 1988).

Beoordeeld naar deze criteria zijn de relaties tussen middelengebruik en de proximale voorspellers van schooluitval, ondanks een hoge significantie, zwak tot middelsterk (spijbelen) en zwak (schoolprestaties en -motivatie). Wel moet ook geconstateerd worden dat er sprake is van een zeer systematisch verband, en in een richting die uit de literatuur voorspeld was. Middelgebruik levert dus wel degelijk een bescheiden bijdrage aan de verklaring van schoolprestaties en -motivatie. Middelengebruik is vooral een niet over het hoofd te ziene factor met betrekking tot spijbelen.

Tabel 8. Correlaties tussen alcohol- en cannabisgebruik en de proximale voorspellers van schooluitval naar sekse, leeftijd en opleidingsniveau.

	Spijbelen	Schoolprestaties	Schoolmotivatie
Alcoholgebruik			
Totaal	.21***	-.13***	-.19***
Jongens	.19***	-.13***	-.17***
Meisjes	.26***	-.13***	-.20***
14 of jonger	.25***	-.12***	-.20***
15 of ouder	.14***	-.11***	-.11***
vmbo	.20***	-.15***	-.20***
havo of hoger	.24***	-.12***	-.17***
Dronkenschap			
Totaal	.28***	-.15***	-.22***
Jongens	.26***	-.14***	-.19***
Meisjes	.32***	-.15***	-.24***
14 of jonger	.25***	-.12***	-.18***
15 of ouder	.24***	-.14***	-.19***
vmbo	.25***	-.18***	-.22***
havo of hoger	.33***	-.11***	-.21***
Cannabisgebruik			
Totaal	.28***	-.08***	-.16***
Jongens	.31***	-.08***	-.15***
Meisjes	.25***	-.07***	-.17***
14 of jonger	.30***	-.04*	-.11***
15 of ouder	.25***	-.10***	-.17***
vmbo	.26***	-.11***	-.18***
havo of hoger	.33***	-.03	-.12***

Noot. Pearson product-moment correlaties, tweezijdig.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

1.6.2 Multipele hiërarchische regressieanalyses

De uitkomsten van de multipele hiërarchische regressieanalyses worden als volgt besproken. De analyseresultaten voor spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie worden afzonderlijk gepresenteerd, waarbij steeds drie opeenvolgende modellen besproken worden: (1) alleen middelengebruik als voorspeller; (2) middelengebruik plus sekse leeftijd en opleidingsniveau als achtergrondkenmerken én in interactie met die achtergrondkenmerken als voorspellers; (3) middelengebruik, achtergrondkenmerken, interacties en andere controlevariabelen als voorspellers. Ten slotte worden de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de unieke bijdrage van alcohol- en cannabisgebruik in relatie tot spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie op een rij gezet.

1.6.2.1 Spijbelen

Tabel 9. Multipele hiërarchische regressie voor het voorspellen van spijbelen ($N = 4943$).

Voorspeller	Model 1		Model 2		Model 3	
	<i>B</i>	β	<i>B</i>	β	<i>B</i>	β
HOOFDEFFECTEN						
Alcoholgebruik	.012	.091***	.011	.083***	.005	.041
Dronkenschap	.065	.160***	.074	.182***	.059	.143***
Cannabisgebruik	.040	.202***	.075	.378***	.061	.307***
MODERATIE DOOR SEKSE, LEEFTIJD EN OPLEIDINGSNIVEAU						
Sekse ^a	-	-	.062	.035**	.095	.055***
Leeftijd	-	-	.045	.067***	.020	.030
Opleidingsniveau: vmbo ^b	-	-	-.070	-.040**	-.124	-.071***
Alcoholgebruik x Sekse	-	-	.014	.063***	.014	.065***
Dronkenschap x Sekse	-	-	.034	.051**	.032	.047*
Cannabisgebruik x Sekse	-	-	-	-	-	-
Alcoholgebruik x Leeftijd	-	-	-.005	-.060**	.002	-.025
Dronkenschap x Leeftijd	-	-	-	-	-	-
Cannabisgebruik x Leeftijd	-	-	-.011	.087***	-.008	-.062**
Alcoholgebruik x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
Dronkenschap x Opleidingsniveau	-	-	-.041	.080***	-.047	-.092***
Cannabisgebruik x Opleidingsniveau	-	-	-.029	.120***	-.029	-.120***
ACHTERGROND						
Stedelijkheidsgraad	-	-	-	-	.007	.011
Gezinssamenstelling ^c	-	-	-	-	-.004	-.002
SES (FAS)	-	-	-	-	.001	.011
Marokkaans ^d	-	-	-	-	.134	.033*
Turks ^d	-	-	-	-	.098	.022
Surinaams/Antilliaans ^d	-	-	-	-	.106	.024
Overig niet-Westers ^d	-	-	-	-	.169	.038*
Aanraking met politie	-	-	-	-	.116	.079***
OUDERS						
Monitoring door ouders	-	-	-	-	-.137	-.063***
PEERS						
Aantal avonden met peers	-	-	-	-	.026	.054***
Alcoholgebruik peers	-	-	-	-	-.039	-.037*
Cannabisgebruik peers	-	-	-	-	.100	.071***
SCHOOL						
Spijbelen	-	-	-	-	-	-
Schoolprestaties	-	-	-	-	-.038	-.032*
Schoolmotivatie	-	-	-	-	-.071	-.068***
Klimaat klasgenoten	-	-	-	-	.026	.019
Klimaat leerkrachten	-	-	-	-	-.053	-.051***
Moeite met school	-	-	-	-	.027	.025
R^2	.123		.151		.189	
ΔR^2			.030***		.041***	

Noot. ^a Jongen is de referentiecategorie; ^b havo of hoger is de referentiecategorie; ^c Volledig oorspronkelijk gezin is de referentiecategorie; ^d Nederlands/Westers is de referentiecategorie.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; eenzijdig.

- Niet opgenomen in het model.

Tabel 9 toont de ongestandaardiseerde (*B*'s) en gestandaardiseerde (β 's) regressiecoëfficiënten voor het voorspellen van spijbelen. *Model 1* laat zien dat alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik tezamen 12.3% van de variantie in spijbelen verklaren. Deze vormen van middelengebruik zijn significant positieve voorspellers van spijbelen. Dat wil zeggen dat meer alcohol- en cannabisgebruik en

frequentere dronkenschap geassocieerd zijn met meer spijbelen. Cannabisgebruik vormt in dit model de sterkste voorspeller van spijbelen.

De toevoeging van sekse, leeftijd, opleidingsniveau en de interacties tussen middelengebruik en deze achtergrondfactoren in *model 2*, resulteert in 3% extra verklaarde variantie in spijbelen. De regressiecoëfficiënten laten zien dat sekse en leeftijd significant positieve voorspellers van spijbelen vormen: meisjes en oudere adolescenten spijbelen meer dan jongens en jongere adolescenten. Opleidingsniveau vormt een significant negatieve voorspeller: leerlingen met een vmbo opleiding zeggen minder te spijbelen dan leerlingen met een havo opleiding of hoger. Model 2 bevat zes significante interactie-effecten. Grafische inspectie van deze interactie-effecten toont aan dat 1) meisjes die veel drinken meer spijbelen dan jongens die veel drinken, 2) meisjes die vaak dronken zijn meer spijbelen dan jongens die vaak dronken zijn, 3) jongere adolescenten die veel drinken meer spijbelen dan oudere adolescenten die veel drinken, 4) jongere adolescenten die veel blowen meer spijbelen dan oudere adolescenten die veel blowen, 5) hoger opgeleide adolescenten die vaak dronken zijn meer spijbelen dan lager opgeleide adolescenten die vaak dronken zijn en 6) hoger opgeleide adolescenten die veel blowen meer spijbelen dan lager opgeleide adolescenten die veel blowen. Samenvattend: middelengebruik vormt een groter risico voor spijbelen voor meisjes, jongere adolescenten en hoger opgeleide adolescenten. Na toevoeging van de achtergrond- en interactiefactoren blijken de hoofdeffecten van middelengebruik op spijbelen nog steeds significant. Sterker nog, cannabisgebruik is ook in dit model de sterkste voorspeller van spijbelen.

De toevoeging van overige achtergrondfactoren en factoren uit de ouderlijke-, peer- en schoolcontext in *model 3* resulteert in 4.1% extra verklaarde variantie. De drie modellen verklaren nu tezamen 18.9% van de variantie in spijbelen. Binnen de achtergrondfactoren vormen een Marokkaanse en overige niet-Westerse etniciteit significant positieve voorspellers van spijbelen: jongeren van deze afkomst zeggen meer te spijbelen dan jongeren van Nederlandse of Westerse afkomst. Daarnaast blijkt aanraking met politie een significant positieve voorspeller van spijbelen: hoe vaker jongeren ondervraagd zijn door de politie, des te meer zij spijbelen. Monitoring door ouders vormt een significant negatieve voorspeller van spijbelen. Jongeren wier ouders veel van hen weten spijbelen minder dan jongeren wier ouders weinig of niets van hen weten. Binnen de peercontext vormen het aantal avonden doorgebracht met peers en het cannabisgebruik van peers significant positieve voorspellers van spijbelen: hoe meer avonden met peers en hoe hoger het cannabisgebruik van deze peers, des te meer jongeren spijbelen. Alcoholgebruik van peers is daarentegen een significant negatieve

voorspeller. Tegen de verwachting in blijkt een hogere mate van alcoholgebruik van peers samen te hangen met minder spijbelen. Ten slotte vormen binnen de schoolcontext schoolprestaties en –motivatie en het klimaat met leerkrachten significant negatieve voorspellers van spijbelen. Betere prestaties, een hogere motivatie en een beter klimaat met leerkrachten zijn geassocieerd met minder spijbelen. Na controle op al deze factoren blijkt het hoofdeffect van alcoholgebruik niet langer significant te zijn. Echter, dronkenschap en cannabisgebruik hebben nog steeds een unieke invloed op spijbelen. Cannabisgebruik is van al deze factoren zelfs de sterkste voorspeller.

In het kort: alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik zijn alle gerelateerd aan spijbelen. Van deze variabelen heeft cannabisgebruik de sterkste relatie met spijbelen. Wanneer gecontroleerd wordt voor een groot aantal confounders, dan blijft de link tussen dronkenschap en cannabisgebruik enerzijds en spijbelen anderzijds bestaan. Dat de significante relatie met alcoholgebruik in het laatste model wegvalt, geeft aan dat alcohol drinken samengaat met andere persoonsgebonden of sociale risicofactoren voor spijbelen.

1.6.2.2 Schoolprestaties

Tabel 10 toont de regressiecoëfficiënten voor de verbanden tussen middelengebruik en zelfgepercipieerde schoolprestaties. De resultaten van *Model 1* laten zien dat middelengebruik, en in het bijzonder alcoholgebruik en dronkenschap, tezamen 2.8% van de variantie in schoolprestaties verklaren. Deze vormen van middelengebruik zijn significant negatieve voorspellers van schoolprestaties. Meer alcoholgebruik en frequente dronkenschap zijn dus geassocieerd met lagere schoolprestaties. Cannabisgebruik vormt geen significante voorspeller.

De toevoeging van sekse, leeftijd, opleidingsniveau en de interacties tussen middelengebruik en deze achtergrondfactoren in *model 2* resulteert in 1.6% extra verklaarde variantie in schoolprestaties. De regressiecoëfficiënten laten zien dat sekse en opleidingsniveau positieve voorspellers zijn: meisjes en vmbo leerlingen denken dat zij op school beter presteren dan, respectievelijk, jongens en hoger opgeleide adolescenten. Leeftijd vormt een significant negatieve voorspeller: naarmate adolescenten ouder worden, schatten zij hun schoolprestaties lager in. Model 2 bevat slechts één significant interactie-effect: de interactie tussen alcoholgebruik en leeftijd. Vooral jonge adolescenten die veel drinken presteren slechter. Na toevoeging van de achtergrond- en interactiefactoren blijken de hoofdeffecten van alcoholgebruik en dronkenschap op schoolprestaties nog steeds significant. Sterker nog, alcoholgebruik vormt in dit model de sterkste voorspeller.

Tabel 10*Multipele hiërarchische regressie voor het voorspellen van schoolprestaties (N = 4943).*

Voorspeller	Model 1		Model 2		Model 3	
	<i>B</i>	β	<i>B</i>	β	<i>B</i>	<i>B</i>
HOOFDEFFECTEN						
Alcoholgebruik	-.008	-.078***	-.012	.114***	-.002	-.021
Dronkenschap	-.036	-.108***	-.030	.091***	-.009	-.028
Cannabisgebruik	-.003	-.021	-.003	-.019	.003	.018
MODERATIE DOOR SEKSE, LEEFTIJD EN OPLEIDINGSNIVEAU						
Sekse ^a	-	-	.082	.057***	.065	.045***
Leeftijd	-	-	-.042	.075***	-.010	-.017
Opleidingsniveau: vmbo ^b	-	-	.098	.068***	.088	.061***
Alcoholgebruik x Sekse	-	-	-	-	-	-
Dronkenschap x Sekse	-	-	-	-	-	-
Cannabisgebruik x Sekse	-	-	-	-	-	-
Alcoholgebruik x Leeftijd	-	-	.005	.078***	.000	.005
Dronkenschap x Leeftijd	-	-	-	-	-	-
Cannabisgebruik x Leeftijd	-	-	-	-	-	-
Alcoholgebruik x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
Dronkenschap x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
Cannabisgebruik x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
ACHTERGROND						
Stedelijkheidsgraad	-	-	-	-	.018	.033*
Gezinssamenstelling ^c	-	-	-	-	-.012	-.007
SES (FAS)	-	-	-	-	.000	.008
Marokkaans ^d	-	-	-	-	.085	.026
Turks ^d	-	-	-	-	.137	.037**
Surinaams/Antilliaans ^d	-	-	-	-	-.012	-.003
Overig niet-Westers ^d	-	-	-	-	.096	.026
Aanraking met politie	-	-	-	-	-.020	-.017
OUDERS						
Monitoring door ouders	-	-	-	-	.095	.053***
PEERS						
Aantal avonden met peers	-	-	-	-	-.009	-.024
Alcoholgebruik peers	-	-	-	-	.002	.002
Cannabisgebruik peers	-	-	-	-	.022	.019
SCHOOL						
Spijbelen	-	-	-	-	-.024	-.029*
Schoolprestaties	-	-	-	-	-	-
Schoolmotivatie	-	-	-	-	.145	.169***
Klimaat klasgenoten	-	-	-	-	.025	.023
Klimaat leerkrachten	-	-	-	-	.131	.152***
Moeite met school	-	-	-	-	-.152	-.170***
<i>R</i> ²	.028		.043		.180	
ΔR^2			.016***		.139***	

Noot. Noot. ^a Jongen is de referentiecategorie; ^b havo of hoger is de referentiecategorie; ^c Volledig oorspronkelijk gezin is de referentiecategorie; ^d Nederlands/Westers is de referentiecategorie.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; eenzijdig.

- Niet opgenomen in het model.

De toevoeging van overige achtergrondfactoren en factoren uit de ouderlijke-, peer- en schoolcontext in *model 3* resulteert in 13.9% extra verklaarde variantie. De drie modellen verklaren nu tezamen 18.0% van de verschillen in schoolprestaties. Binnen de achtergrondfactoren vormen stedelijkheidsgraad en een Turkse etniciteit significant positieve voorspellers. Hoe hoger de stedelijkheidsgraad, des te hoger schatten jongeren

hun schoolprestaties in. Daarnaast schatten jongeren van Turkse afkomst hun prestaties hoger in dan Nederlandse of Westerse jongeren. Monitoring door ouders vormt ook een significant positieve voorspeller. Jongeren wier ouders veel van hen weten denken beter te presteren in vergelijking met klasgenoten wier ouders weinig of niets van hen weten. Ten slotte vormen binnen de schoolcontext spijbelen een significant negatieve, en schoolmotivatie en het klimaat met leerkrachten significant positieve voorspellers van schoolprestaties. Jongeren die veel spijbelen schatten hun prestaties lager in, terwijl jongeren die sterk gemotiveerd zijn en een goed klimaat met leerkrachten ervaren beter denken te presteren. Na controle op de overige achtergrondfactoren en factoren uit de ouderlijke-, peer- en schoolcontext blijken de hoofdeffecten van alcoholgebruik en dronkenschap niet langer significant te zijn. Middelengebruik levert dus geen unieke bijdrage aan schoolprestaties. Moeite met school is van alle factoren de sterkste voorspeller.

1.6.2.3 Schoolmotivatie

Tabel 11 toont de regressiecoëfficiënten voor het voorspellen van schoolmotivatie. De resultaten van *Model 1* geven aan dat alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik tezamen 6.2% van de verschillen in schoolmotivatie verklaren. Deze vormen van middelengebruik zijn significant negatieve voorspellers van schoolmotivatie. Meer alcohol- en cannabisgebruik en frequente dronkenschap zijn geassocieerd met minder schoolmotivatie. Dronkenschap vormt in dit model de sterkste voorspeller.

De toevoeging van sekse, leeftijd, opleidingsniveau en de interacties tussen middelengebruik en deze achtergrondfactoren in *model 2* resulteert in 4.9% extra verklaarde variantie in schoolmotivatie. De regressiecoëfficiënten geven aan dat sekse een positieve voorspeller vormt: meisjes rapporteren meer motivatie voor school dan jongens. Leeftijd en opleidingsniveau zijn negatieve correlaten van schoolmotivatie: oudere adolescenten en vmbo leerlingen zijn minder gemotiveerd dan jongere adolescenten en leerlingen met een havo opleiding of hoger. Model 2 bevat tevens twee significante interactie-effecten. Meisjes die vaak dronken zijn, zijn minder gemotiveerd dan jongens die vaak dronken zijn, en jongere adolescenten die veel drinken zijn minder gemotiveerd dan oudere adolescenten die veel drinken. Middelengebruik vormt dus een groter risico voor schoolmotivatie voor meisjes en jongere adolescenten. Na toevoeging van de achtergrond- en interactiefactoren blijken de hoofdeffecten van middelengebruik op schoolmotivatie nog steeds significant. De sterkste voorspeller in model 2 is leeftijd.

De toevoeging van overige achtergrondfactoren en factoren uit de ouderlijke-, peer- en schoolcontext in *model 3* resulteert in 20.5% extra verklaarde variantie. De drie modellen verklaren nu tezamen 31.3% van de verschillen in schoolmotivatie.

Tabel 11
Multipele hiërarchische regressie voor het voorspellen van schoolmotivatie (N = 4943).

Voorspeller	Model 1		Model 2		Model 3	
	B	β	B	β	B	β
HOOFFEFFECTEN						
Alcoholgebruik	-.012	-.096***	-.015	.122***	-.004	-.031
Dronkenschap	-.056	-.143***	-.025	-.063**	-.007	-.018
Cannabisgebruik	-.016	-.083***	-.015	.079***	-.008	-.041**
MODERATIE DOOR SEKSE, LEEFTIJD EN OPLEIDINGSNIVEAU						
Sekse ^a	-	-	.147	.088***	.130	.078***
Leeftijd	-	-	-.110	.171***	-.060	-.093***
Opleidingsniveau: vmbo ^b	-	-	-.063	-.038**	-.069	-.041**
Alcoholgebruik x Sekse	-	-	-	-	-	-
Dronkenschap x Sekse	-	-	-.040	.062***	-.019	-.030*
Cannabisgebruik x Sekse	-	-	-	-	-	-
Alcoholgebruik x Leeftijd	-	-	.009	.108***	.003	.032
Dronkenschap x Leeftijd	-	-	-	-	-	-
Cannabisgebruik x Leeftijd	-	-	-	-	-	-
Alcoholgebruik x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
Dronkenschap x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
Cannabisgebruik x Opleidingsniveau	-	-	-	-	-	-
ACHTERGROND						
Stedelijkheidsgraad	-	-	-	-	.031	.050***
Gezinssamenstelling ^c	-	-	-	-	.041	.020
SES (FAS)	-	-	-	-	.000	.009
Marokkaans ^d	-	-	-	-	-.069	-.018
Turks ^d	-	-	-	-	-.060	-.014
Surinaams/Antilliaans ^d	-	-	-	-	-.086	-.020
Overig niet-Westers ^d	-	-	-	-	-.061	-.014
Aanraking met politie	-	-	-	-	.000	.000
OUDERS						
Monitoring door ouders	-	-	-	-	.050	.024
PEERS						
Aantal avonden met peers	-	-	-	-	-.011	-.024
Alcoholgebruik peers	-	-	-	-	.013	.013
Cannabisgebruik peers	-	-	-	-	-.016	-.012
SCHOOL						
Spijbelen	-	-	-	-	-.055	-.057***
Schoolprestaties	-	-	-	-	.164	.141***
Schoolmotivatie	-	-	-	-	-	-
Klimaat klasgenoten	-	-	-	-	.207	.159***
Klimaat leerkrachten	-	-	-	-	.231	.232***
Moeite met school	-	-	-	-	-.178	-.171***
<i>R</i> ²	.062		.110		.313	
ΔR^2			.049***		.205***	

Noot. ^a Jongen is de referentiecategorie; ^b havo of hoger is de referentiecategorie; ^c Volledig oorspronkelijk gezin is de referentiecategorie; ^d Nederlands/Westers is de referentiecategorie.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; eenzijdig.

- Niet opgenomen in het model.

Stedelijkheidsgraad is positief gerelateerd: hoe hoger de stedelijkheidsgraad, des te hoger de schoolmotivatie van jongeren. Binnen de schoolcontext zijn spijbelen en moeite

met school negatieve voorspellers: jongeren die meer spijbelen en meer moeite hebben met school zijn minder gemotiveerd. Schoolprestaties en het klimaat met klasgenoten en leerkrachten vormen daarentegen significant positieve voorspellers van schoolmotivatie. Betere prestaties en een beter klimaat met klasgenoten en leerkrachten zijn geassocieerd met een hogere schoolmotivatie. Na controle op al deze factoren blijken de hoofdeffecten van alcoholgebruik en dronkenschap niet langer significant te zijn. Cannabisgebruik heeft echter nog steeds een unieke invloed op schoolmotivatie. Het klimaat met leerkrachten is van alle factoren de sterkste voorspeller.

1.6.2.4 Andere achtergrondkenmerken en schoolproblemen

In deze paragraaf zetten wij nogmaals kort de belangrijkste resultaten met betrekking tot de andere correlaten van problemen met school op een rij.

Etniciteit.

Uit de analyses komen enkel verbanden naar voren. Wanneer gecontroleerd is voor de invloed van andere factoren, dan blijkt dat Marokkaanse en niet-westers allochtone jongeren meer spijbelen. Daar staat tegenover dat Turkse jongeren menen dat zij relatief goede schoolprestaties leveren. Er is geen systematisch verband tussen etniciteit en schoolmotivatie. Onze resultaten komen daarmee deels overeen met eerder onderzoek dat aan etniciteit geen bijzondere betekenis toekent in relatie tot problemen met school (Traag & Van der Velden, 2008), maar steunt ook ander onderzoek waaruit naar voren komt dat sommige etnische groepen kwetsbaar zijn (De Wit & Dekkers, 1997; Herweijer, 2008), met name voor wat betreft spijbelen.

Stedelijkheidsgraad.

Spijbelen is in onze modellen niet gerelateerd aan stedelijkheidsgraad. Wel laten onze resultaten zien dat in grotere gemeenschappen jongeren beweren dat zij beter gemotiveerd zijn en ook betere schoolprestaties leveren. In ander onderzoek is wel gevonden dat verstedelijking schoolverlaten in de hand werkt (Herweijer, 2008; Van der Werf, Lubbers & Kuyper, 2002), datzelfde kan niet geconcludeerd worden met betrekking tot de factoren die uitval direct voorspellen.

Politiecontacten.

Politiecontacten zijn in onze modellen opgenomen als een indicatie van agressieve en mogelijk delinquente trekken van jongeren, ofwel externaliserend probleemgedrag. Het blijkt dat deze persoonsgebonden factor inderdaad gerelateerd is aan problemen met school, maar beperkt. Jongeren met politiecontacten spijbelen vaker, maar er zijn geen verbanden gevonden met andere problemen op school. Onze resultaten bevestigen

daarmee ten dele andere resultaten uit eerder onderzoek, waarin een verband gevonden werd tussen externaliserend probleemgedrag en schooluitval (Herweijer, 2008; Traag & Van der Velden, 2008).

Ouders.

Ouders kunnen een positieve factor zijn met betrekking tot schoolgerelateerde problemen. Adolescenten met ouders die op de hoogte zijn van hun doen en laten, zeggen minder vaak te spijbelen en betere schoolprestaties te leveren. Een communicatief open en steunend gezinsklimaat is dus over het algemeen een protectieve factor met betrekking tot problemen op school. Onze resultaten versterken die van anderen, die ook al aangaven dat in families met meer sociaal kapitaal kinderen het beter doen op school (Traag en Van der Velden, 2008)

Vrienden en middelengebruik van vrienden.

Jongeren die veel met hun vrienden optrekken spijbelen vaker. Als er in de vriendenkring van de betreffende jongere cannabis gebruikt wordt, heeft dat ook een relatie met vaker spijbelen. Voor alcoholgebruik van vrienden werd nergens een positieve relatie gevonden. In de literatuur is middelengebruik van vrienden altijd een krachtige voorspeller van eigen gebruik (bijvoorbeeld Verdurmen et al., 2005), maar het kan goed zijn dat onze modellen het gebruik van de respondent zelf en controle voor andere krachtige voorspellers van problemen, dit effect wegnemen.

Schoolklimaat.

Het gevoel eerlijk en prettig behandeld te worden door leerkrachten is gerelateerd aan minder spijbelen, betere schoolprestaties en een hogere schoolmotivatie. Ook het gevoel met fijne klasgenoten een klas te delen draagt positief bij aan de schoolmotivatie. Het gevoel onder druk te staan door school is juist negatief gerelateerd aan de motivatie voor school en schoolprestaties. Al met al bevestigen onze resultaten die uit ander onderzoek, waarin een prettig schoolklimaat genoemd werd als een protectieve factor tegen uitval (Bryck & Thum, 1989; Hardre & Reeve, 2003; Meng et al., 2008; Traag & Van der Velden, 2008). Onze proximale voorspellers van schooluitval zijn zelf ook met elkaar verweven. Steeds weer blijkt uit onze modellen dat spijbelen gepaard gaat met slechtere schoolprestaties en een geringere schoolmotivatie en vice versa.

1.7 Conclusies middelengebruik en school

In deze studie zijn de belangrijkste correlaten van problemen op school op een rij gezet en is onderzocht hoe met name alcohol- en cannabisgebruik gerelateerd zijn aan problemen op school. In onze meest uitgebreide modellen is middelengebruik gerelateerd aan deze schoolvariabelen. Er is niet alleen gecontroleerd voor achtergrondkenmerken van de jongeren, maar ook voor een aantal belangrijke andere confounders met betrekking tot probleemgedrag, ouderlijk toezicht, vriendenkring en middelengebruik door vrienden. Deze modellen blijken inderdaad significante correlaten van schoolse variabelen te bevatten; zij voorspellen tussen de 17 en 31% van de gevonden verschillen tussen leerlingen met betrekking tot spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie. Daarmee is een substantieel gedeelte van de verschillen die er tussen jonge mensen zijn in het al of niet hebben van problemen op school terug te voeren op deze factoren. Binnen dit geheel van factoren die problemen op school in de hand werken, is er een systematisch verband tussen middelengebruik en schoolproblemen gevonden.

Vraag 1. Zijn alcohol- en cannabisgebruik gerelateerd aan spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie?

De belangrijkste uitkomst is, nogmaals, dat er verbanden gevonden zijn tussen enerzijds alcoholconsumptie, dronkenschap en cannabisgebruik en anderzijds alle drie de uitkomstmaten: spijbelen, schoolprestaties en -motivatie. *Middelengebruik komt uit analyses dus naar voren als een significant correlaat van al deze uitkomstmaten.* De verklarende kracht van middelengebruik zelf is in onze modellen met betrekking tot spijbelen relatief groot en (veel) geringer met betrekking tot schoolprestaties en schoolmotivatie. Dit is te zien aan de verklaarde variantie die in de drie opeenvolgende regressieanalyses voor middelengebruik alleen –in het eerste model dus- ligt tussen de 2,8% (schoolprestaties) en 12,3% (spijbelen). Over de hele linie genomen blijkt dus spijbelen het beste verklaard te worden door middelengebruik. Omdat in eerder Amerikaans onderzoek (Kennelly & Monrad, 2007) gevonden is dat deze drie variabelen alle drie goede indicatoren zijn van schooluitval, mag dan ook op basis van de hier gevonden resultaten geconcludeerd worden dat *middelengebruik in ieder geval gerelateerd is aan problemen op school en daarmee, naar alle waarschijnlijk, ook aan schooluitval.*

Het is mogelijk dat verbanden die in andere landen gevonden zijn niet direct generaliseerbaar zijn naar de Nederlandse situatie. De structuur van vrijwel al onze resultaten is echter overeenkomstig aan die uit onderzoek in andere landen. Ook wij

vonden bijvoorbeeld dat middelengebruik op jongere leeftijd –de zogenaamde early onset– een groter risico inhoudt voor problemen op school (zie ook hieronder). Totdat het tegendeel bewezen is verwachten wij dus geen grote verschillen in de structuur van samenhang tussen middelengebruik en schoolproblemen tussen ons land en andere Westerse landen. Aangenomen dat de resultaten van de Amerikanen generaliseerbaar zijn, dan moet het verband tussen middelengebruik en schooluitval, ook voor Nederland gelden.

VRAAG 2. *In hoeverre zijn alcohol- en cannabisgebruik van voorspellende waarde voor spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie wanneer gecontroleerd wordt voor de invloed van andere sociale context of leefstijlfactoren die ook gerelateerd zijn aan spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie?*

Ook wanneer er voor een krachtige set van andere correlaten van de drie uitkomstmaten gecorrigeerd wordt, zijn er nog steeds verbanden tussen middelengebruik en schoolse problemen. Niet zozeer alcoholgebruik, maar de heftige variant: frequente dronkenschap, is ook na die controles nog steeds gerelateerd aan spijbelen. Cannabisgebruik is ook na diezelfde controles gerelateerd aan spijbelen en een geringere schoolmotivatie. *Dit geeft aan dat middelengebruik een "uniek" effect heeft op spijbelen, schoolprestaties en –motivatie. Met andere woorden: er is een verband onafhankelijk van en "bovenop" dat van andere risicofactoren.*

Deels ook is gevonden dat de verbanden tussen middelengebruik en schoolproblemen zwakker werden door toevoeging van die controlevariabelen. Zo was in eerste instantie in al onze modellen alcoholgebruik een significant correlaat van problemen op school. In de latere modellen met confounders verdween de significantie van dit verband. *Dit impliceert dat middelengebruik ook deels ingebed is in een patroon van andere risicofactoren –probleemgedrag zoals geïndiceerd door politiecontacten, gebrekkige monitoring van de kant van ouders, vaker op stap zijn met vrienden, middelengebruik van vrienden- die ook alle samenhangen met problemen op school.* In die zin laten onze uitkomsten zien wat ook al eerder in buitenlands onderzoek naar voren kwam: middelengebruik en vooral de zwaardere varianten daarvan, maken deel uit van een Problem Behavior Syndroom (Jessor & Jessor, 1977) met meerdere facetten en voor de persoon in kwestie een risico op ongunstige ontwikkelingsuitkomsten. Niet alleen met betrekking tot school, maar ook voor ander probleemgedrag: middelengebruik, depressie en de toekomstige relationele en maatschappelijke carrière (bijvoorbeeld: Odgers et al., 2008).

VRAAG 3. Wordt het verband tussen alcohol- en cannabisgebruik enerzijds, en spijbelen, schoolprestaties en schoolmotivatie anderzijds, gemodereerd door sekse, leeftijd en opleidingsniveau?

Sekse.

Meisjes zeggen meer te spijbelen dan jongens. Wel hebben zij het idee het beter te doen op school en zijn zij meer gemotiveerd dan jongens. Meisjes die veel drinken en/of vaak dronken zijn spijbelen meer en zijn ook minder gemotiveerd dan jongens met eenzelfde alcoholconsumptiepatroon. Dit is de uitkomst van analyses waarin voor alle andere factoren gecontroleerd is. Samen geven deze resultaten aan dat *veel drinkende en frequent dronken meisjes een specifieke risicogroep vormen voor problemen met school. Met andere woorden, frequent alcoholgebruik en dronkenschap werken negatief uit voor zowel jongens als meisjes, maar meisjes blijken nog iets kwetsbaarder dan jongens.*

Leeftijd.

Met de leeftijd neemt de schoolmotivatie van jonge mensen af. Zwaar alcoholgebruik en/of dronkenschap is een risico voor alle jongeren voor problemen met school. Uit onze resultaten blijkt dat dit met name geldt, en dan met betrekking tot al onze uitkomstmaten, voor adolescenten die vroeg beginnen met drinken. De significantie van deze verbanden valt weg wanneer andere controlevariabelen in de modellen worden toegevoegd. Dat geeft, wederom, aan dat er voor die groep van jonge adolescenten ook sprake is van andere risicofactoren die in dezelfde richting negatief uitwerken voor hun functioneren en presteren op school. Cannabisgebruik is voor alle jonge mensen een risicofactor voor met name spijbelen en een geringere schoolmotivatie. Onze modellen laten zien dat het vooral de jongere groep van cannabisgebruikers is die het vaakst spijbelt. Samen indiceren deze resultaten dat de *jongere groep alcohol- en cannabisgebruikers kwetsbaarder is voor problemen op school dan de oudere groep jonge mensen die drinkt en/of blowt*. Deze uitkomst is in overeenstemming met de resultaten van ander, buitenlands onderzoek, waaruit ook blijkt dat vroeg beginnen met middelengebruik speciale risico's met zich meebrengt (bij voorbeeld Legleye et al., 2009; Van Ours & Williams, 2009).

Opleidingsniveau.

Jonge mensen met havo of vwo beweren vaker te spijbelen dan adolescenten met een vmbo opleiding, hebben een minder hoge dunk van hun leerprestaties, maar zijn ook meer gemotiveerd dan leerlingen met een vmbo achtergrond. Alcoholgebruik is voor hoger opgeleide jongeren een groter risico met betrekking tot spijbelen. Ook

cannabisgebruik onder hoger opgeleiden gaat vaker samen met spijbelen. Tezamen laten deze resultaten zien dat vooral *middelengebruikende adolescenten met een havo- of vwo-achtergrond meer spijbelen*.

Samenvattend: *Middelengebruik is voor alle jongeren gerelateerd aan problemen met school, maar voor meisjes meer dan jongens, voor jongere adolescenten meer dan voor oudere, en voor hoger opgeleiden meer dan voor laagopgeleiden. Middelengebruik houdt risico's in voor spijbelen, lagere schoolprestaties en een geringere schoolmotivatie.*

1.8 Beperkingen van dit onderzoek

Het belangrijkste nadeel van dit onderzoek is dat wij niet in staat waren schooluitval daadwerkelijk te voorspellen. Daartoe zou een veel langduriger longitudinaal onderzoek nodig zijn geweest met als een van de uitkomstmaten daadwerkelijke uitval. Wel konden wij in dit onderzoek de belangrijkste proximale factoren voor schooluitval modelleren en is nagegaan in hoeverre middelengebruik weer in relatie stond tot die factoren. Aangezien wij systematische verbanden vonden, ligt de conclusie voor de hand dat middelengebruik zeker indirect en mogelijk direct in verband staan tot uitval.

Een tweede beperking van dit onderzoek is gerelateerd aan de eerste: het cross-sectionele karakter maakt het niet mogelijk werkelijk causale verbanden in kaart te brengen. Of middelengebruik daadwerkelijk een oorzaak is van problemen met school blijft daarmee in het ongewisse. Ook andere onderzoekers hebben met deze vraag geworsteld, en zelfs uit longitudinaal onderzoek is tot op heden geen eensluidend causaal verband vastgesteld. Onze resultaten zijn in die zin overtuigend dat zij, net als in ander, buitenlands onderzoek, aangeven dat middelengebruik in ieder geval *gerelateerd* is aan problemen met school. De gevonden verbanden zijn misschien niet groot, maar wel zeer systematisch en in de verwachte richting. Verder konden wij laten zien dat middelengebruik ook onderdeel uitmaakt van een groter complex van factoren die problemen met school in de hand kunnen werken. In die zin is het alleen mogelijk maar ook legitiem om middelengebruik te kwalificeren als een risicofactor voor schooluitval.

2. Schoolperceptie alcohol- en drugsgebruik in relatie tot spijbelen en schooluitval

2.1 Inleiding

In opdracht van de ministeries van OCW en VWS heeft het Trimbos-instituut onderzoek verricht naar het alcohol- en drugsgebruik van adolescenten in relatie tot verzuim en schooluitval. Overmatig middelengebruik en het voortijdig verlaten van het onderwijs zonder startkwalificatie vormen beide ernstige jeugdproblemen. Over de relatie tussen die twee is nog weinig specifiek bekend en evenmin is er veel onderzoek gedaan naar de vraag in welke mate het gebruik van alcohol en drugs een risico vormt op schooluitval.¹ Inzicht daarin kan bijdragen aan verbetering van de preventie en aanpak van spijbelen en schooluitval. Het door het Trimbos-instituut uitgevoerde onderzoek bestond uit een literatuurstudie, een kwantitatief onderzoek onder vmbo- en mbo-leerlingen en een kwalitatief onderzoek onder betrokken medewerkers van vmbo's en mbo's. Doel van de kwalitatieve verkenning, waarvan in dit deelrapport verslag wordt gedaan, was antwoord te krijgen op de vraag hoe schoolmedewerkers, met name in zorg- en begeleidingsfuncties, aankijken tegen het middelengebruik van hun leerlingen, welk verband ze leggen tussen dat gebruik en schooluitval en in hoeverre ze daar rekening mee houden in preventie en aanpak van verzuim en voortijdig schoolverlaten.

2.2 Opzet en uitvoering

Tussen 25 mei en 10 juni 2009 zijn semigestructureerde (groeps)interviews gehouden met in totaal twintig directieleden, zorgcoördinatoren, loopbaan- en trajectbegeleiders van twee vmbo- en drie mbo-opleidingen in Den Haag, Rotterdam en Utrecht. Aan een van de groepsinterviews deed ook een GGD-medewerker mee. De vmbo-medewerkers waren met name betrokken bij de laatste twee leerjaren van hun leerlingen, de ROC-medewerkers met name bij de eerste twee leerjaren.

Een zesde school die medewerking had toegezegd (een ROC in Amsterdam) trok zich op het laatste moment terug. Het lukte op de korte termijn die beschikbaar was voor werving niet om het beoogde aantal van vier ROC's en vier vmbo's te vinden die bereid en in staat waren om tijd vrij te maken voor groepsinterviews. Twee argumenten die vaak werden aangevoerd om niet mee te (kunnen) werken waren tijdgebrek - met name aan het einde van het schooljaar - en een zekere 'onderzoeksmoeheid'. Ook leek bij een

---

¹ Voor de onderzoeksopdracht, de onderzoeksopzet en de daaraan ten grondslag liggende literatuur wordt verwezen naar het geïntegreerde onderzoeksrapport van het Trimbos-instituut.

enkele schooldirectie huiver te bestaan voor negatieve beeldvorming als de school genoemd zou worden in een onderzoek naar de onderhavige materie.

Hoewel de beperkte omvang van deze verkenning het niet mogelijk maakt uitspraken te doen en conclusies te trekken die geldig zijn voor hét vmbo- en hét mbo-onderwijs, laat ze wel toe een aantal duidelijk herkenbare tendensen, ontwikkelingen en knelpunten te benoemen. Dat geldt met name het mbo-onderwijs aan grootschalige ROC's in de vier grote steden. De docenten en begeleiders van deze opleidingen met wie gesproken is, hebben immers zicht op een populatie van bijna 70.000 leerlingen². Het geldt in veel mindere mate voor het vmbo, in deze verkenning slechts vertegenwoordigd door twee, vrij kleine scholen.

In de gesprekken, die tussen de 75 en 120 minuten in beslag namen en vastgelegd zijn op een geluiddrager³, stonden de volgende (deel)vragen centraal:

1. Wat is er bekend over gebruik van alcohol en drugs door leerlingen van uw school / opleiding? Doet u daar onderzoek naar? Zijn docenten, zorgmedewerkers en andere betrokken medewerkers in staat om signalen van (overmatig) alcohol- en drugsgebruik te herkennen?
2. In welke mate ervaart u alcoholmisbruik en drugsgebruik als een probleem? In hoeverre schrijft u verzuim en schooluitval toe aan middelengebruik?
3. Welke (algemene) maatregelen treft uw school om schooluitval terug te dringen?
4. In hoeverre maken maatregelen om middelengebruik tegen te gaan onderdeel uit van dat beleid? Werkt uw school daarin samen met instellingen als de GGD en de verslavingszorg?
5. Wat is u bekend over het effect van die maatregelen?
6. Aan welke aanvullende maatregelen heeft u behoefte ter bestrijding van schooluitval?

2.3. Uitkomsten

'Het lijkt wel of het algemeen geaccepteerd is én door de ouders én door hun omgeving dat jongeren zich in het weekend klem zuipen.' (adviseur loopbaanbegeleiding ROC)

'Als een leerling die gedronken of geslikt heeft de volgende dag niet meer weet wat hij gedaan heeft, dan kun je toch niet doen of dat normaal is.' (zorgcoördinator ROC)

2.3.1. Alcohol- en drugsgebruik van vmbo- en mbo-leerlingen

Allereerst is gevraagd naar kennis over het alcohol- en drugsgebruik van de leerlingen. Op de twee vmbo's speelt volgens de informanten dat gebruik geen grote rol. De leerlingbegeleiders van een van de twee vmbo's die naar aanleiding van dit onderzoek

---

² De onderzochte vmbo's en ROC's gebruiken verschillende termen: leerlingen, studenten, cursisten, deelnemers. In dit rapport wordt als overkoepelende term 'leerlingen' gebruikt.

³ De opnamen berusten bij het Trimbos-instituut.

een inventarisatie maakten van bij hen bekende gebruikers van alcohol en drugs kwamen op een totaal van niet meer dan 14 leerlingen (op de totale populatie van bijna 700 leerlingen). Bij de helft van die 14 is of was sprake van fors verzuim.

Beide vmbo's hebben voornamelijk islamitische leerlingen. Dat verklaart volgens de geïnterviewden het bescheiden gebruik van met name alcohol. Op beide scholen vormen ook rokers een kleine minderheid. Blowen komt nog het meest voor. Op een van de twee vmbo's is in de directe omgeving periodiek sprake van handel in cannabis en pillen die vaak op het schoolplein wordt voorbereid.

Overigens is de voortijdige schooluitval op beide vmbo's (zeer) gering.⁴

'Veel docenten behoren zelf tot de eerste generatie voor wie blowen en drinken onderdeel van hun leefstijl waren en vaak nog zijn. Vooral op blowen reageren ze vaak laconiek in de trant van "als het daar bij blijft, dan valt het wel mee".' (zorgcoördinator ROC)

'Op die ene locatie merk je het al fysiek, als je het schoolgebouw nadert, je moet je gewoon een weg banen door de hasjdampen.' (zorgcoördinator ROC)

Op de drie mbo-opleidingen is sprake van fors gebruik van met name alcohol en cannabis. Wat en hoeveel er gebruikt wordt, is volgens de geïnterviewden ook afhankelijk van de locatie, de opleiding en de (jeugd)cultuur waarmee leerlingen zich identificeren. Is er op de ene locatie vooral sprake van een drinkcultuur, op een andere wordt meer geblowd of is een groep leerlingen juist gewend om in het weekend XTC, cocaïne of amfetaminen te gebruiken. Groepsdruk speelt in de mate en het soort gebruik waarschijnlijk een grote rol.

Voor veel leerlingen is drugsgebruik een vanzelfsprekend onderdeel van hun cultuur en hun gebruik van met name alcohol en cannabis – voor zover al bekend bij ouders en docenten – lijkt vaak vanzelfsprekend gevonden te worden en getolereerd te worden. Het gebruik vindt vooral plaats buiten school en buiten schooltijd, reden waarom de opleidingen een beperkte kennis hebben van de reële consumptie. Omdat gebruik van cocaïne en pillen vooral verbonden is met het uitgaansleven, hebben de scholen daar nog minder zicht op. De scholen doen zelf geen onderzoek naar frequentie en omvang van middelengebruik. In Rotterdam zijn vragen daarover wel opgenomen in een onderzoek van de GGD onder ROC-leerlingen⁵, maar de geïnterviewden hadden deze gegevens niet paraat. In Utrecht heeft het ROC Midden-Nederland aan het Maliebaancentrum

---

⁴ Gezien het (verondersteld) matige gebruik van alcohol en drugs op deze twee vmbo's en de geringe mate van verzuim en schooluitval, ligt de nadruk in deze rapportage op de onderzochte mbo's waar zowel middelengebruik als uitval wél als omvangrijke en ernstige problemen worden ervaren.

⁵ *Het gezonde ROC. Onderzoek naar gezondheid en leefstijl van ROC-deelnemers.* GGD Rotterdam – Rijnmond, mei 2008 en mei 2009.

(verslavingszorg) gevraagd een kleinschalig onderzoek te doen naar gebruik door leerlingen.

Enkele geïnterviewden verbaasden zich erover – wat bleek in gesprekken die ze hadden met leerlingen en ouders naar aanleiding van verzuim en/of slechte schoolprestaties – dat ouders óf geen idee hadden van excessief alcoholgebruik door hun kinderen óf, als ze er wel van op de hoogte waren, daar niets tegen deden.

'De keren dat ik het blowen ter sprake bracht, kreeg ik van leerlingen de reactie "iedereen in de klas was stoned".'

'Laat het de helft zijn, dan nog is het veel.'

'Degenen die een beetje stoned zijn, vallen in zo'n groep niet meer op.'

(dialoog zorgcoördinator en projectleider zorgstructuur ROC)

Blijft drinken veelal beperkt tot de weekends ('al beginnen die vaak al op donderdag', aldus een ROC-zorgcoördinator), blowen lijkt voor veel leerlingen een dagelijks gebruik.

'We bespraken vanmorgen nog een leerling die de laatste tijd vaak niet op komt dagen. Nu blijkt dat hij als drugskoerier veel op en neer rijdt naar België. Hij is voorlopig geschorst.'

(zorgcoördinator ROC)

Dat veel zuipen, blowen en slikken de onderwijsprestaties negatief beïnvloedt, dat hoeft volgens de geïnterviewden geen betoog. Ze klagen over cursisten die, met name door veel blowen zich moeilijk kunnen concentreren, 'psychisch afwezig zijn' en een apathische, 'vlakke' houding hebben. Een enkeling wijst ook op de schade die aangericht wordt in de zich nog ontwikkelende hersenen van adolescenten.

'Ik denk dat veel docenten niet op de hoogte zijn van wat leerlingen gebruiken of zouden kunnen gebruiken en ze voelen zich daarom niet sterk genoeg om de confrontatie aan te gaan of ze zijn bang voor een grote mond.' (zorgcoördinator ROC)

Alle geïnterviewden brachten naar voren dat docenten – meer dan zij zelf - moeite hebben om signalen van drugsgebruik te herkennen. Die onbekendheid draagt ertoe bij dat het gebruik of vermoedens daarvan meestal onbesproken blijven.

2.3.2. Alcohol- en drugsgebruik in relatie tot verzuim en schooluitval

'Zo'n grote school als een ROC is een ongelooflijk goede voedingsbodem voor mensen – drugshandelaars, loverboys, helers - die misbruik willen maken van leerlingen die beïnvloedbaar zijn en gevoelig voor materiële zaken.' (zorgcoördinator ROC)

'Alcohol en drugs spelen zeker een rol bij verzuim en uitval. Als er echt sprake is van verslaving moet je deskundige hulpverleners inschakelen. Zo vind ik het niet goed dat een mentor persoonlijk afspraken heeft gemaakt met een jongen die volgens hem verslaafd is. Je weet dat hij die afspraken niet na gaat komen en de school niet gaat halen.' (zorgcoördinator vmbo)

Welke rol drugsgebruik precies speelt als het gaat om voortijdig schoolverlaten, kon niemand zeggen. Daar zijn ook geen harde gegevens over beschikbaar. De geïnterviewden veronderstellen dat slechts bij een zeer klein aantal gebruikers primair verslavingsgedrag hoofdoorzaak van verzuim en schooluitval is. Bij de meerderheid is volgens hen sprake van drugsgebruik als onderdeel van een leefstijl en - indien het als probleem wordt ervaren - als deel van een problematische leefsituatie. Middelengebruik is in het laatste geval een reactie op en verweven met andere problemen als schulden, crimineel gedrag, armoede, pedagogische verwaarlozing, ADHD en andere psychiatrische problematiek, conflicten met ouders, werkloze ouders, etc. Een van de informanten zei, met instemming van zijn collega's: 'middelengebruik is bij onze leerlingen vaak een van de minste problemen.'

Volgens de informanten zijn stages minder onderhevig aan de gevolgen van leerlingen die drinken, blowen of slikken. Vaak vertonen ze dan ander en meer gedisciplineerd gedrag en 'jongeren met problematisch gebruik vallen al tevoren af of liggen er bij een stage heel snel uit'.

'Het gebeurt regelmatig dat leerlingen heel agressief reageren of ontploffen als je ze aanspreekt dat ze op school achter de computer zitten te gamen of te msn'en. Ze kunnen niet ophouden totdat je ze de klas uitstuurt. Thuis zitten ze ook uren tot diep in de nacht achter de pc, maar ze zien dat niet als een verslaving.' (zorgcoördinator ROC)

In twee gesprekken brachten vertegenwoordigers vanuit het mbo nadrukkelijk naar voren dat andere vormen van verslaving – met name 'gamen' en internetgebruik – zeker zoveel aandacht verdienen. Enkele leerlingen zouden ook seksverslaafd zijn. Volgens alle geïnterviewden zijn leerlingen slecht op de hoogte van de (gezondheids)risico's van alcohol- en drugsgebruik en van het gevaar en de gevolgen van verschillende soorten verslaving.

2.3.3 Maatregelen om schooluitval terug te dringen

'Kern is dat je leerlingen structuur en verbondenheid biedt en dat geldt ook als er sprake is van drugs- of verslavingsproblemen. Je moet naast de leerling blijven staan.'

(zorgcoördinator vmbo)

De twee vmbo's proberen door intensieve begeleiding door mentoren en door een uitgebreide interne en externe zorgstructuur (zorgadviesteams en jeugdadviesteams)

uitval te voorkomen. In Utrecht hebben leerplicht en GGD een vast spreekuur op school en is voortijdig schoolverlaten een vast onderwerp van het overleg van directeuren vmbo. Zoals hierboven al vermeld, is de uitval op de onderzochte vmbo's gering. Net als de vmbo's hanteren de mbo's een verzuimprotocol (dat onder andere voorziet in direct contact opnemen met de betreffende leerlingen) dat lokaal en/of regionaal geldt. Met leerplicht en het Regionaal Meld- en Coördinatiepunt zijn afspraken gemaakt over melding en sancties. Voor leerlingen die toch dreigen uit te vallen, wordt zoveel mogelijk gezocht naar oplossingen op maat door gebruik te maken van reboundvoorzieningen en inschakelen van schoolmaatschappelijk werk, loopbaanadviseurs enzovoort. De mbo's hebben zorgadviesteams of zijn bezig die op alle locaties op te zetten. De Rotterdamse mbo's nemen deel aan 'het Rotterdamse Offensief' een programma waarin een groot aantal instellingen met de overheid de grootstedenproblematiek met betrekking tot jeugd probeert aan te pakken. Het zorgloket van het ROC Midden-Nederland streeft ernaar dat leerlingen die problemen ervaren zoveel mogelijk zelf actief worden en de zorg organiseren om te voorkomen dat ze passief en 'zorgafhankelijk' blijven.

De wijze waarop zorg voor leerlingen wordt ingevuld, kan nog wel eens verschillen, met name tussen vmbo en mbo, wat onder andere te maken heeft met verschil in schaalgrootte. Legt een van de vmbo's vooral de nadruk op de rol van de mentor en 'leermeester' die de leerlingen vrijwel dagelijks zien en worden 'zwaardere' zorgfunctionarissen pas ingeschakeld als de eersten er niet uitkomen, een van de mbo's probeert juist degenen die primair verantwoordelijk zijn voor het onderwijs te vrijwaren van zorgtaken door om het onderwijs heen een sterke 'zorgschil' te creëren. In het algemeen geldt dat door de sterke groei en professionalisering van de zorg op de mbo's de directe 'zorg- en hulpverleningsrol' van docenten en mentoren minder is geworden.

Om de vaak problematische overgang van vmbo naar mbo te versoepelen kennen de bij dit onderzoek betrokken opleidingen vormen van integratie van bovenbouw vmbo met onderbouw mbo (Utrecht) en van 'warme' overdracht van leerlingen. De medewerkers van ROC Midden-Nederland pleiten ervoor dat ook de zorgstructuren van vmbo en mbo beter op elkaar aansluiten.

2.3.4 Maatregelen om middelengebruik tegen te gaan

'Hoe ver gaat je verantwoordelijkheid voor leerlingen? Als het om gebruik buiten school gaat, vind ik dat we minimaal moeten zorgen voor goede voorlichting. Voor excursies en werkweken is er nog geen consequent beleid, de ene docent tolereert gebruik, de ander niet. Pas hadden we een goede ervaring door samen met leerlingen gedragsregels voor een werkweek te formuleren, die te ondertekenen en ook de ouders ervan in kennis te stellen. Dat is die werkweek goed gegaan. We zijn nu bezig voor het hele ROC een drugsprotocol op te stellen.' (beleidsmedewerker leerlingbegeleiding)

Op alle vijf scholen (vmbo en mbo) is het gebruik van alcohol en drugs op school verboden (vastgelegd in reglementen en statuten). Leerlingen weten heel goed dat gebruik een overtreding vormt die kan leiden tot sancties, schorsing en uiteindelijk verwijdering. Uiteraard is dealen ook ten strengste verboden en wordt daarvan (soms) aangifte gedaan bij de politie.

Op de Utrechtse vmbo wordt een leerling die betrapt is op drugsgebruik direct gemeld bij diens mentor. Als gebruik toegegeven of 'bewezen' is, dan worden vervolgens direct de ouders ingelicht (de bedoeling om dan ook een gesprek met hen aan te gaan, is nog niet gerealiseerd).

Voor met name de ROC's in deze verkenning geldt dat het bestaan van verboden niet automatisch betekent dat handhaving en sancties consequent en op uniforme wijze worden toegepast. Door het ontbreken van een uitgewerkt protocol is het handelen van de vele honderden docenten op deze opleidingen weinig eenduidig. Er wordt wel eens een leerling geschorst, maar vaker lijkt het te gebeuren dat degene die het gebruik signaleert (meestal een docent) het bij een waarschuwing of gesprekje laat of niets doet. Daarbij spelen ook (vaak reële) angst voor agressie en wraak van de kant van de leerling een rol:

'Er zijn meerdere keren docenten buiten school bedreigd of belaagd, er zijn autoruiten ingegooid en sommige leerlingen weten opvallend makkelijk de weg te vinden naar een advocaat als ze van school gestuurd (dreigen te) worden en in een 'zaak' heeft de directie meestal weinig zin.'
(adviseur loopbaanbegeleiding)

Behalve het verbod op gebruik in de school en de directe omgeving zijn er weinig concrete maatregelen om gebruik van alcohol en drugs te voorkomen en te bestrijden. De betrokkenen vinden dit lastig, omdat het gebruik vooral buiten schooluren plaatsvindt en ze geen duidelijk beeld hebben van omvang en ernst. Toch zijn er wel initiatieven in die richting:

- Voorlichting over drugs en drugsgebruik aan leerlingen vindt incidenteel plaats in lessen maatschappijleer en dergelijke. De Utrechtse vmbo heeft aan jaarlijkse voorlichting door een ervaringsdeskundige, toen die daarmee stopte, geen vervolg gegeven.
- In Utrecht (zowel op vmbo- als mbo-niveau) en Rotterdam (mbo) zijn afspraken met instellingen voor verslavingszorg om samenwerking te verbeteren en worden de mogelijkheden tot meer structurele voorzieningen (spreekuur, voorlichtingsprojecten) onderzocht.
- In een Rotterdamse pilot worden leerlingen, bij wie problematisch gebruik van alcohol of drugs wordt geconstateerd, doorverwezen naar de verslavingszorg die hen uitnodigt voor een oriënterend gesprek.
- Verslavingszorg maakt soms deel uit van zorgadviesteams.
- ROC Midden-Nederland kent een spreekuur van de GG&GD, maar dat blijkt nogal hoogdrempelig en wordt door leerlingen vooral gebruikt voor informatie over seksualiteit.

- Zadkine heeft een pilot waarin een sociaal verpleegkundige verzuim analyseert en leerlingen die zich vaak ziek melden uitnodigt voor een gesprek. Daarin kan ook gebruik van alcohol en drugs ter sprake komen.
- Voor alle vijf opleidingen geldt dat de ouders van leerlingen die op school betrapt zijn, worden ingelicht door middel van een brief. Vaak blijft het echter daarbij en is niet bekend hoe ouders daarop reageren (en of ze deze brief überhaupt onder ogen krijgen). Algemeen bestaat wel de wens om ouders meer bij de aanpak te betrekken. Zadkine doet dat consequent bij leerlingen onder de 18 jaar. Hun ouders worden uitgenodigd voor een gezamenlijk gesprek met de hun zoon of dochter en diens mentor. Als een leerling ouder is dan 18, dan bespreekt diens loopbaanbegeleider met hem / haar of de ouders al dan niet op de hoogte worden gesteld.
- Zadkine Rotterdam ontwikkelt plannen om alcohol- en drugsgebruik terug te dringen door middel van voorlichting aan leerlingen én docenten, duidelijkere en hardere sancties, een 'gezondheidsbeleid', ontwikkelen van een drugsprotocol⁶, en aangaan van het gesprek met leerlingen.
- In reboundvoorzieningen voor leerlingen die dreigen uit te vallen of de school al voortijdig verlaten hebben, wordt meestal expliciet aandacht besteed aan hun alcohol- en drugsgebruik en zo nodig hulp aangeboden bij verslavingsproblematiek.

2.3.5 Effecten van deze maatregelen

Alle vmbo's en mbo's in deze verkenning werken met van het landelijk en/of gemeentelijk beleid afgeleide doelen en streefcijfers om verzuim en uitval terug te dringen (bijvoorbeeld jaarlijks 10 procent minder uitval). De (kleinschalige) vmbo's lijken daarin beter te slagen dan de (grootschalige) mbo-instellingen. Als terugdringen van alcohol- en drugsgebruik al een onderdeel is van het schooluitvalbeleid, dan is dat nog maar zeer recent het geval en valt er over resultaten (nog) weinig concreets te melden. Er is nergens sprake van een nulmeting of systematisch onderzoek.

2.3.6. Behoeftte aan aanvullende maatregelen ter bestrijding van schooluitval

De vraag naar de behoefte aan aanvullende maatregelen om schooluitval te bestrijden is in deze verkenning vooral toegespitst op het alcohol- en drugsbeleid van de scholen. Meerdere malen genoemd zijn:

a. Beter signaleringsmogelijkheden en -vaardigheden

Veel docenten en andere medewerkers hebben te weinig kennis van drugs en drugsgebruik. Dat geldt ook voor werkbegeleiders op stageplekken. Ze herkennen de signalen niet, weten niet goed hoe daarop te reageren of zijn bang de confrontatie met leerlingen aan te gaan. Verbeteren van kennis over drugs en vaardigheden met betrekking tot signalering noemen de informanten als een belangrijk middel voor preventie en vroegtijdige interventie.

---

⁶ Naar het voorbeeld van het *Genotmiddelen Protocol VO* van de GGD Zuidelijk Zuid Limburg & Verslavingspreventie Mondriaan Zorggroep (2004)

Over mogelijkheden voor actieve, fysieke signalering – zoals urine- en kluisjescontrole – verschillen hun meningen. Tegenover zorg- en begeleidingsmedewerkers die daar huiverig voor zijn of (nog) geen mening hebben, staat een zorgcoördinator die stelt:

'Er kan een situatie met een leerling ontstaan dat je denkt dat controle een noodzakelijke stap is en dan zou je de daartoe ook de middelen en mogelijkheden moeten hebben.'

en haar collega:

'Leerlingen zouden het normaal moeten gaan vinden dat er over middelengebruik gepraat wordt en dat er gecontroleerd wordt. Nu wil een leerling meestal niet dat je ermee aan de gang gaat. Het zou zo moeten zijn dat hij of zij denkt "ik ga naar school, dus kan het ook bespreekbaar zijn en moet ik daarop aanspreekbaar zijn".'

b. Voorlichting aan leerlingen

De keren dat de geïnterviewden met leerlingen wat uitgebreider spreken over alcohol en drugs constateren ze een groot gebrek aan kennis over werking en gezondheidsrisico's, met name op de langere termijn. Wat cannabisgebruik betreft, benadrukken leerlingen vooral de positieve kanten: 'het is rustgevend', 'goed tegen stress' en zorgt ervoor dat je 'goed slaapt en de volgende ochtend fris [!] in de les zit'.

Voorlichting gebeurt vrijwel altijd in de vorm van tijdelijke projecten, waarvoor eerder de (gratis) GGD-expertise wordt ingeschakeld dan de meer ter zake kundige kennis van verslavingszorg of ervaringsdeskundigen waarvoor meestal betaald moet worden.

Behalve voorlichtingen over alcohol en drugs moeten leerlingen ook informatie krijgen of makkelijk(er) kunnen vinden over advies en hulpverlening.

'Door informatie over alcohol, drugs en de advies- en hulpverleningsmogelijkheden creëer je bij leerlingen een basis om hen individueel te vragen "hoe zit dat bij jou?", "wat gebruik jij?", "heb je daar wel eens last van?", "zou je advies of hulp willen?" '

(beleidsmedewerker leerlingbegeleiding)

c. Spreekuren en andere consultatiemogelijkheden.

Er is behoefte aan laagdrempelige mogelijkheden voor informatie en consult inzake middelengebruik (zowel voor leerlingen als docenten, mentoren, schoolmaatschappelijk werkers etcetera.). Die kunnen ook bijdragen aan snellere doorverwijzing (nu gebeurt dat nogal eens te laat).

Zadkine heeft een pilot waarin een sociaal verpleegkundige leerlingen die veel verzuimd hebben – ook vanwege ziekmeldingen – uitnodigt voor een gesprek. Uit hoofde van haar beroep kan en mag de verpleegkundige meer doorvragen naar fysieke en psychische gezondheidsproblemen dan andere professionals. De eerste ervaringen met het experiment zijn positief.

d. Samenwerking met andere voorzieningen

De geïnterviewden zijn soms verbaasd als ze vernemen dat hun leerlingen bij andere instellingen als politie, reclassering of verslavingszorg bekend zijn, terwijl zij niet over die informatie beschikken. Beperkte toegang tot een elektronisch kinddossier of meer en betere uitwisseling van zulke gegevens kan de scholen in staat stellen adequater te reageren op drugs- en aanverwante problematiek.

e. Algemene preventieprojecten

Omdat het onderwerp vaak nog taboe is en veel scholen bang zijn voor reputatieverlies, zijn specifieke proefprojecten rond alcohol en drugs niet populair. De informanten pleiten daarom voor algemene, structurele programma's rond bredere thema's als gezondheid, leefstijl en burgerschapsvorming. Financiering daarvan zou moeten plaatsvinden op structurele basis in plaats van door de zoveelste projectsubsidie 'die op is als het project succes heeft'.

f. Model drugsprotocol

De opleidingen die aan deze verkenning meegewerkt hebben, zeggen er zeker mee gediend zijn als er landelijk een modelprotocol genotmiddelen beschikbaar is. Zadkine Rotterdam ontwikkelt nu een eigen protocol gebaseerd op dat uit Zuid-Limburg Zuid.

'Je moet problematisch gebruik van alcohol en drugs breder oppakken dan het bestrijden van schooluitval en het niet halen van een startkwalificatie. Want er zullen ook leerlingen zijn die, ondanks een verslaving, wel hun diploma halen, maar toch blijven gebruiken.'

(beleidsmedewerker leerlingbegeleiding)

'Ik merk dat het bij mensen in het onderwijs steeds meer doordringt dat het niet alleen om de lessen gaat, maar ook om hoe goed de leerlingen in hun vel zitten. De stelling "de school voedt niet op, we geven alleen les" is kortzichtig. Langzamerhand gaat iedereen inzien dat je alleen maar goed kunt leren, als je goed in je vel zit. En dan moet je ook oog hebben voor het waarom van het drinken en blowen van leerlingen.' (zorgcoördinator vmbo)

2.4. Conclusie

Aan het gebruik van alcohol en drugs door leerlingen is op de voor deze verkenning onderzochte vmbo's en mbo's tot nu toe weinig structureel en systematisch aandacht besteed. De betrokken mbo-medewerkers vermoeden – anders dan hun vmbo-collega's – dat het gebruik van genotmiddelen bij een behoorlijk aantal leerlingen problematisch is en negatieve invloed heeft op hun onderwijsdeelname en leerprestaties.

De reacties op problematisch gebruik van alcohol en drugs kenmerken zich door handelingsverlegenheid. Docenten, leerlingbegeleiders, zorgcoördinatoren en schoolmaatschappelijk werkers weten vaak niet of en hoe ze moeten reageren op het gebruik. Gebrek aan kennis over drugs en de signalen van gebruik speelt hen daarbij

parten, net als het ontbreken van een duidelijk schoolbreed beleid of genotmiddelenprotocol. De maatschappelijke tolerantie ten opzichte van alcohol- en drugsgebruik – ook aanwezig bij vele ouders en bij henzelf – ervaren ze vaak als een belemmering voor een ‘krachtig’ optreden. Bovendien beschouwen ze overmatig gebruik eerder als symptoom van onderliggende problematiek dan als primaire oorzaak daarvan. Op de onderzochte opleidingen bestaat (nog) geen klimaat waarin gebruik van alcohol en drugs een zaak is waar gewoon over gesproken wordt, ook als er geen problemen zijn. Ter sprake brengen daarvan en zeker van problematisch gebruik en verslaving geldt voor veel leerlingen en docenten, mentoren en anderen nog als een taboe. Dat spreken zou zeker vergemakkelijkt worden als er bij leerlingen en docenten gemeenschappelijke kennis bestaat over de werking van alcohol en drugs, de risico's van (overmatig) gebruik en als er een helder door alle betrokken partijen onderschreven en schoolbreed protocol bestaat met betrekking tot gebruik van genotmiddelen.

Samenvatting

Inleiding

Deze samenvatting behelst de resultaten van een tweetal onderzoeken die in de loop van 2009 zijn uitgevoerd om de aard en omvang van problemen op school in samenhang met alcohol- en cannabisgebruik in kaart te brengen. De onderzoekers zochten het antwoord op de twee volgende vragen:

1. In hoeverre zijn alcohol- en cannabisgebruik risicofactoren voor spijbelen, verminderde schoolprestaties en een geringere schoolmotivatie, en, ten gevolge daarvan, schooluitval?

2. In hoeverre percipiëren docenten en andere professionals aan Nederlandse middelbare scholen, alcohol- en cannabisgebruik als een factor die ten grondslag ligt aan schooluitval?

Het rapport omvat een overzicht van recent onderzoek naar het verband tussen middelengebruik en schoolprestaties en -uitval.

Ter beantwoording van de eerste vraag werden data opnieuw geanalyseerd die in een representatief, grootschalig vragenlijstonderzoek (Health Behaviour in School-aged Children 2005-2006) verzameld waren onder 5.514 middelbare scholieren van 64 Nederlandse middelbare scholen.

Ter beantwoording van vraag 2 werden op vijf grootstedelijke vmbo-, mbo- en havo/vwo-scholen zorgcoördinatoren, leerlingbegeleiders en docenten ondervraagd.

Resultaten

1. In hoeverre zijn alcohol- en cannabisgebruik risicofactoren voor spijbelen, een geringe schoolmotivatie, verminderde schoolprestaties en, ten gevolge daarvan, schooluitval?

- Resultaten van recente onderzoekingen in het buitenland laten een duidelijk verband zien tussen alcohol- en/of cannabisgebruik en problemen met school, spijbelen en schooluitval. Veel onderzoek laat geen definitieve conclusies toe over de causale aard van dit verband, maar enkele studies suggereren een longitudinaal effect van alcohol- en druggebruik op schooluitval.
- Er zijn aanwijzingen dat zwaar drinken op jonge leeftijd ingrijpt op de ontwikkeling van de hersenen in de periode van groei, en activiteit in bepaalde gedeelten van de hersenen vermindert.
- Jongeren met alcoholafhankelijkheid scoren in vergelijking tot niet-drinkende jongeren slechter op een aantal cognitieve taken. Talig vermogen, aandacht, leren, geheugen en ruimtelijk inzicht blijven achter. Zwaar drinken op jonge leeftijd kan functionele achterstanden tot gevolg hebben, die jongeren kunnen hinderen in hun vermogen tot leren. Zwaar drinken kan dan ook negatieve effecten hebben voor het functioneren op school.

- Het staat niet vast of cannabisgebruik fysieke schade toebrengt die in directe relatie staat tot verminderd leervermogen, aandacht of andere cognitieve processen. Het is wel volstrekt evident dat cannabisgebruik op korte termijn significante effecten heeft op het cognitieve functioneren van mensen. Tot de directe effecten van blowen behoren een lagere reactiesnelheid, geringer visueel-spatieel concentratievermogen, aandachtsproblemen, en verminderd geheugen.
- Met name vroeg en zwaar gebruik van alcohol en cannabis, of een overgang van experimenteel naar zwaar gebruik, zijn relatief sterke indicatoren van verminderde schoolprestatie, spijbelen en drop-out.
- Middelengebruik is vaak onderdeel van een breder leefpatroon met ook andere risicofactoren die in relatie staan tot problemen op school.
- Uit een review van voornamelijk Amerikaans onderzoek blijkt dat slechte schoolprestaties (doubleren en slechte resultaten voor kernvakken), spijbelen en een gebrekkige schoolmotivatie, de belangrijkste indicatoren zijn voor latere schooluitval.
- In het vragenlijstonderzoek kon nagegaan worden hoe alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik gerelateerd waren aan drie van deze factoren -spijbelen, schoolmotivatie, gepercipieerde schoolprestaties.
- Uit de resultaten blijkt een eenduidig verband tussen zowel alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik aan de ene kant, en vaker spijbelen en een geringere schoolmotivatie aan de andere kant. Ook werden zwakkere, maar significante verbanden gevonden tussen alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik en slechtere schoolprestaties.
- De verbanden tussen dronkenschap en cannabisgebruik en *spijbelen* bleven significant ook als gecontroleerd werd voor de invloed van andere achtergronds-, of persoonsgebonden kenmerken die van invloed kunnen zijn op spijbelen, zoals sekse, opleidingsniveau, etniciteit, verstedelijkte context, middelengebruik door vrienden, de mate van ouderlijk toezicht en schoolklimaat. Dit betekent dat middelengebruik zelf bijdraagt aan de verklaring van verschillen in spijbelen, ook wanneer de invloed van andere factoren verdisconteerd is. Met andere woorden: dronkenschap en cannabisgebruik zijn krachtige, op zichzelf staande voorspellers van spijbelen. Wel is middelengebruik en vooral -misbruik ook ingebed in een specifieke sociale context (zie ook volgende punt).
- Met betrekking tot de relaties tussen alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik, en *schoolprestaties* en *schoolmotivatie*, werd gevonden dat deze verbanden niet of in mindere mate significant waren wanneer gecontroleerd werd voor de bovengenoemde andere factoren die hierop van invloed kunnen zijn. Uit nadere analyses werd duidelijk dat middelengebruik verweven is met een leefsituatie en sociale context die gekenmerkt wordt door minder toezicht door ouders, het hebben van vrienden die middelen gebruiken, frequenter politiecontact en een als slecht gepercipieerd schoolklimaat. Frequent alcoholgebruik, dronkenschap en cannabisgebruik zijn daarmee onderdeel van een opvoedings- en ontwikkelingscontext die relatief ongunstig is voor goede schoolprestaties en het behalen van kwalificaties.
- Op basis van dit onderzoek kon wel worden vastgesteld dat frequent middelengebruik schadelijk kan zijn voor de schoolcarrière, maar niet het precieze omslagpunt waarbij

per leeftijd en voor jongens en meisjes apart, middelengebruik schadelijk wordt. Uit onze analyses en uit andere literatuur komt naar voren dat met name middelengebruik op jongere leeftijd en (een vroege) overgang van experimenteel naar veelvuldig gebruik schadelijker is.

- Frequent alcoholgebruik en dronkenschap werken met betrekking tot spijbelen negatief uit voor zowel jongens als meisjes, maar meisjes blijken nog iets kwetsbaarder dan jongens. Vooral ook middelengebruikende adolescenten met een havo- of vwo-achtergrond spijbelen meer.
- Ouders kunnen een positieve factor zijn met betrekking tot schoolgerelateerde problemen. Adolescenten met ouders die op de hoogte zijn van hun doen en laten, ouders dus die hen monitoren, zeggen minder vaak te spijbelen en betere schoolprestaties te leveren.
- Het gevoel eerlijk en prettig behandeld te worden door leerkrachten is gerelateerd aan minder spijbelen, betere schoolprestaties en een hogere schoolmotivatie. Ook het gevoel met fijne klasgenoten een klas te delen draagt positief bij aan de schoolmotivatie. Het gevoel onder druk te staan door school is juist negatief gerelateerd aan de motivatie voor school en schoolprestaties. Een als prettig ervaren schoolklimaat is een protectieve factor tegen uitval.

2. In hoeverre percipiëren docenten en andere professionals aan Nederlandse middelbare scholen alcohol- en cannabisgebruik als een factor die ten grondslag ligt aan schooluitval?

- Zorgcoördinatoren, leerlingbegeleiders en docenten van de vijf grootstedelijke vmbo- en mbo-opleidingen die voor deze verkenning geïnterviewd zijn, geven aan niet precies te weten hoe het staat met het alcohol- en drugsgebruik van hun leerlingen. De geïnterviewden op de twee onderzochte vmbo's vermoeden dat leerlingen nauwelijks drinken, maar dat er wel een groep is die regelmatig blowt. Dat alcoholgebruik op deze scholen waarschijnlijk geen probleem is en blowen meer voorkomt, zou te maken kunnen hebben met het feit dat op de onderzochte scholen een groot gedeelte van de leerlingen een Islamitische achtergrond heeft. De vertegenwoordigers van drie Regionale Opleidingscentra (ROC's) denken daarentegen wel dat een fors deel van hun bijna 70.000 leerlingen behoorlijk drinkt en /of blowt. Op het gebruik van andere middelen hebben ze minder zicht.
- De meeste beroepskrachten in het vmbo en mbo hebben moeite de signalen van (overmatig) middelengebruik te herkennen en als ze die wel herkennen deze bespreekbaar te maken en er adequaat op te reageren. Buiten een verbod op gebruik binnen de school en directe omgeving en daaraan verbonden sancties, kennen de meeste opleidingen (nog) geen uitgebreid alcohol- en drugsprotocol.
- De geïnterviewden zijn overtuigd van de nadelige gevolgen van (overmatig) alcohol- en drugsgebruik op de (fysieke en psychische) aanwezigheid van leerlingen en hun leerprestaties. Omdat er bij veel leerlingen sprake is van meervoudige problematiek thuis, op school en 'op straat', maakt middelengebruik bij hen deel uit van een complexere probleemsituatie en zijn oorzaak en gevolgen van het gebruik moeilijk uiteen te rafelen. Dat geldt ook, volgens deze professionals, voor het aandeel dat gebruik van alcohol en drugs levert in verzuim en voortijdig schoolverlaten.

- Alle vijf de vmbo's en mbo's kennen een uitgebreid repertoire aan regels, protocollen en structuren om verzuim en schooluitval te voorkomen en te bestrijden. Die sluiten aan bij landelijk en regionaal vastgesteld beleid. Alle vijf streven ook naar persoonlijke aandacht en betrokkenheid om de leerlingen in de school en bij de les te houden. Concrete maatregelen betreffende middelengebruik maken slechts in geringe mate deel uit van het verzuimbeleid. Wel zijn er de nodige initiatieven met betrekking tot voorlichting (zowel aan leerlingen als beroepskrachten), samenwerking met verslavingszorg en GGD, spreekuren en opstellen van een protocol alcohol en drugs. Over effecten van deze specifieke maatregelen valt (nog) weinig of niets te zeggen.
- De scholen hebben duidelijk behoefte aan meer ondersteuning om te kunnen omgaan met het gebruik van alcohol en drugs van leerlingen. Genoemd zijn met name: voorlichting over drugs en drugsgebruik (aan docenten en leerlingen), training in herkenning van signalen van drugsgebruik, laagdrempelige spreekuren en andere consultatiemogelijkheden, betere en structurele samenwerking met andere instanties, uitwisseling van informatie over probleemleerlingen, algemene preventieprojecten leefstijl en gezondheid waarvan alcohol- en drugsgebruik onderdeel uitmaakt, landelijke beschikbaarheid van een genotmiddelenprotocol.

Conclusie

Alcohol- en cannabisgebruik komen ook in Nederlands onderzoek naar voren als risicofactoren voor spijbelen, een geringere schoolmotivatie en verminderde schoolprestaties, en, in het mogelijk verlengde daarvan, schooluitval.

Op Nederlandse scholen bestaat onzekerheid omtrent de mate waarin middelengebruik precies bijdraagt aan schooluitval, maar dat het een factor van belang is, wordt erkend. De scholen hebben behoefte aan meer ondersteuning om met dit probleem om te kunnen gaan. Zij wensen meer kennis van het probleem. Een oplossing kan zijn, een laagdrempelige aan de school gebonden aanpak en contact en overleg met andere instanties die zich bezighouden met jongeren met problemen.

Literatuur

- Alexander, K., Entwisle, D., & Horsey, C. S. (1997). From first grade forward: Early foundations of high school dropout. *Sociology of Education*, *70*, 87-107.
- Alexander, K., Entwisle, D., & Kabbani, N. (2001). The dropout process in life course perspective: Early risk factors at home and school. *Teachers College Record*, *103*, 760-822.
- American Youth Policy Forum. (2006). *Every nine seconds in America a student becomes a dropout: The dropout problem in numbers*. Washington, DC: Author.
- Audas, R., & Willms, J. D. (2001). *Engagement and dropping out of school: A life course perspective*. Hull, Canada: Human Resources Development Canada.
- Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Schulenberg, J. E., Johnston, L. D., Bryant, A. L., & Merline, A. C. (2002). *The decline of substance use in young adulthood: Changes in social activities, roles and beliefs*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Schulenberg, J. E., Johnston, L. D., Freedman-Doan, P., & Messersmith, E. E. (2008). *The education-drug use connection: How successes and failures in school relate to adolescent smoking, drinking, drug use and delinquency*. New York: Lawrence Erlbaum.
- Boelema, S., Ter Bogt, T., Van den Eijnden, R., & Verdurmen, J. (2009). *Fysieke, functionele en gedragsmatige effecten van alcoholgebruik op de ontwikkeling van 16-18 jarigen*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Bryck, A. S., & Thum, Y. M. (1989). The effects of high school organizations on dropping out: An explanatory investigation. *American Educational Research Journal*, *26*, 353-383.
- Cairns, R. B., Cairns, B. D., & Neckerman, H. J. (1989). Early school dropout: Configurations and determinants. *Child Development*, *60*, 1437-1452.
- Centraal Planbureau. (2006). *Voortijdig schoolverlaten in Nederland: Omvang, beleid en resultaten*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Chen, Z., Kaplan, H. B. (2003) School failure in early adolescence and status attainment in middle adulthood: A longitudinal study. *Sociology of Education*, *76*, 110-127.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Currie, C., Gabhainn, S., Godeau, E., Roberts, C., Smith, R., Currie, D., et al., (2008). *Inequalities in young peoples health: HBSC international report from the 2005/2006 survey*. Copenhagen: WHO.
- De Laar, M. (2008). Risicoinschatting cannabis 2008. Bilthoven CAM.

- Dewey, J. D. (1999). Reviewing the relationship between school factors and substance use for elementary, middle, and high school students. *The Journal of Primary Prevention, 19*, 177-225.
- De Wit, W., & Dekkers, H. (1997). Drop-out of startkwalificatie. Omvang, achtergronden en gevolgen van voortijdig schoolverlaten in de eerste vijf jaren voortgezet onderwijs. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch, 22*, 211-227.
- Engels, R., & Ter Bogt, T. (2001). Influences of risk behaviors on the quality of peer relations in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 30*, 675-695.
- Ensminger, M. E., & Slusarcick, A. L. (1992). Academic success among students at risk for school failure. *Journal of Applied Psychology, 82*, 221-234.
- Gibbons, G. (2006). *State of the states 2006*. Washington, DC: Stateline.org.
- Hardre, P. L., & Reeve, J. (2003). A motivational model of rural students' intentions to persist in, versus drop out of, high school. *Journal of Educational Psychology, 95*, 347-356.
- Herweijer, L. (2008). *Gestruikeld voor de start: de school verlaten zonder startkwalificatie*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Ahlstrom, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., et al., (2004). *The ESPAD Report 2003: Alcohol and other drug use among students in 35 European countries*. Stockholm: The Swedish council for information on alcohol and other drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council for Europe.
- Hofman, A. W. H. (1993). *Effectief onderwijs aan allochtone leerlingen, een empirische studie naar de invloed van school- en klasfactoren op de loopbaan van allochtone en autochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.
- Hunault, C. C., Mensinga, T. T., Böcker, K. B. E., Schipper, C. M. A., Kruidenier, M., Leenders, M. E. C., et al., (2009). Cognitive and psychomotor effects in males after smoking a combination of tobacco and cannabis containing up to 69 mg delta-9-tetrahydrocannabinol (THC). *Psychopharmacology, 204*, 85-94.
- Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behaviour and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Kennely, L., & Monrad, M. (2007). *Approaches to dropout prevention: Heeding early warning signs with appropriate interventions*. Washington, DC: American Institutes for Research.
- Landfield, P. W., Cadwallader, L. B., & Vinsant, S. (1988). Quantitative changes in hippocampal structure following long-term exposure to delta 9-tetrahydrocannabinol: Possible mediation by glucocorticoid systems. *Brain Research, 443*, 47-62.
- Legleye, S., Obradovic, I., Janssen, E., Spilka, S., Le Nézet, O., & Beck, F. (2009). Influence of cannabis use trajectories, grade repetition and family background on the

- school-dropout rate at the age of 17 years in France. *European Journal of Public Health*, 1-7.
- Macleod, J., Oakes, R., Copello, A., Crome, I., Egger, M., Hickman, M., et al., (2004). Psychological and social sequelae of cannabis and other illicit drug use by young people: A systematic review of longitudinal, general population studies. *The Lancet*, 363, 1579-1588.
- Maggs, J. L., Frome, P. M., Eccles, J. S., & Barber, B. L. (1997). Psychosocial resources, adolescent risk behaviour and young adult adjustment: Is risk taking more dangerous for some than others? *Journal of Adolescence*, 20, 103-119.
- Matochik, J. A., Eldreth, D. A., Cadet, J. L., & Bolla, K. I. (2005). Altered brain tissue composition in heavy marijuana users. *Drug and Alcohol Dependence*, 77, 23-30.
- Marks, G. N., & Fleming, N. (1999). *Early school leaving in Australia: Findings from the 1995 year 9 LSAY cohort*. Camberwell: Australian Council for Educational Research.
- Meng, C., Coenen, J., Ramaekers, G., & Büchner, C. (2009). *Zonder diploma: Aanleiding, Kansen en Toekomstintenties*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Ministerie van OC&W. (2006). *Bestel in Beeld 2006*. Den Haag.
- Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Verdurmen, J., Ter Bogt, T., & Vollebergh, W. (2006). Cannabis use and mental health in secondary school children: Findings from Dutch 2001 School Survey on Health Behavior in School-aged Children (HBSC). *British Journal of Psychiatry*, 188, 148-153.
- Monshouwer, K., Verdurmen, J., Van Dorsselaer, S., Smit, E., Gorter, A., & Vollebergh, W. (2008). *Jeugd en riskant gedrag 2007: Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek scholieren*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Nestor, L., Roberts, G., Garavan, H., & Hester, R. (2008). Deficits in learning and memory: Parahippocampal hyperactivity and frontocortical hypoactivity in cannabis users. *NeuroImage*, 40, 1328-1339.
- Oggers, C. L., Moffitt, T. E., Broadbent, J. M., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., et al., (2008). Female and male antisocial trajectories : From childhood origins to adult outcomes. *Development and Psychopathology*, 20, 673-716.
- Rumberger, R. W. (1983). Dropping out of high school: The influence of race, sex, and family background. *American Educational Research Journal*, 10, 199-220.
- Rumberger, R. W. (1995). Dropping out of middle school: A multilevel analysis of students and schools. *American Educational Research Journal*, 32, 583-625.
- Schneider, M. (2008). Puberty as highly vulnerable developmental period for the consequences of cannabis exposure. *Addiction Biology*, 13, 253-263.

- Schweinsburg, A. D., Nagel, B. J., Schweinsburg, B. C., Park, A., Theilmann, R. J., & Tapert, S. F. (2008). Abstinent adolescent marijuana users show altered fMRI response during spatial working memory. *Psychiatry Research, 163*, 40-51.
- Ter Bogt, T., Schmid, H., Gabhainn, S., Fotiou, A., & Vollebergh, W. (2006). Economic and cultural correlates of cannabis use among mid-adolescents in 31 countries. *Addiction, 101*, 241-251.
- Townsend, L., Flisher, A. J., & King, G. (2007). A systematic review of the relationship between high school dropout and substance use. *Clinical Child and Family Psychology Review, 10*, 295-317.
- Traag, T., & Van der Velden, R. K. W. (2008). *Early school-leaving in the Netherlands. The role of student-, family- and school factors for early school-leaving in lower secondary education*. Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market.
- Van der Werf, G. P. C., Lubbers, M. J., & Kuyper, H. (2002). *Het interne rendement van het voortgezet onderwijs*. Groningen: GION.
- Van Dorsselaer, S., Zeijl, E., Van den Eeckhout, S., Ter Bogt, T., & Vollebergh, W. (2007). *HBSC 2005: Gezondheid en welzijn van Nederlandse scholieren*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Van Ours, J. C., & Williams, J. (2009). Why parents worry: Initiation into cannabis use by youth and their educational attainment. *Journal of Health Economics, 28*, 132-142.
- Verdurmen, J., Abraham, M., Planije, M., Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Schulten, I., et al., (2006). *Alcoholgebruik en jongeren onder de 16 jaar: Schadelijke effecten en effectiviteit van alcoholinterventies*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Verdurmen, J., Van Dorsselaer, S., Monshouwer, K., Ter Bogt, T., & Vollebergh, W. (2005). Alcohol use and mental health: Is there an association in secondary school children? Findings from the Dutch 2001 School Survey on Health Behaviour in School-aged Children (HBSC). *Journal of Studies on Alcohol, 66*, 605-609.
- Wartenbergh, F., Brukx, D., Roelofs, M., Van den Broek, A., Hövels, B., Thomassen, M., et al., (2008). *Studentenmonitor mbo 2007: Kernindicatoren, studiekeuze, tevredenheid, onderwijsloopbaan, internationalisering, financiën en voortijdig schoolverlaten*. Nijmegen: ResearchNed/KBA.
- Westenberg, M., Donner, C., Los, A., & Veenman, M. (2009). *Rijping en Schooluitval: Een pilot-onderzoek naar schooluitval bij (V)MBO-ers vanuit ontwikkelingsperspectief*. Leiden: Universiteit Leiden.